

OTDK DOLGOZAT

2024



PÁZMÁNY

Pázmány Péter
Katolikus Egyetem

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Szociológia BA

Bölcsészet- és Társadalomtudományi kar

„HOL VANNAK A FÉRFIAK?”

Női szerepkörök egy roma szegregációban

Témavezető:

Prof. Dr. Bögre Zsuzsanna

Egyetemi tanár

Jelige:

VLV711

2024.04.29.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	1
II. Szakirodalmi összefoglaló	2
2.1. A cigányság	2
2.2. A cigányság helyzete Magyarországon	3
2.3. A cigány családok.....	5
2.4. Nemi szerepek	6
2.5. A cigány nők.....	7
2.6. A cigány nők helyzete Magyarországon.....	8
III. Elméleti háttér	11
3.1. A szegregáció.....	11
3.1.1. A magyarországi szegregációk	11
3.2. A Felzárkózó települések program	12
3.2.1. A kutatási helyszín bemutatása.....	14
IV. A kutatás módszertani jellemzői.....	17
4.1. A kutatási módszertan bemutatása.....	17
4.2. A kutatás körülményei.....	18
4.3. A minta bemutatása	18
4.4. A fő kérdéseim.....	19
4.5. Elemzési kérdéskörök	19
V. A kutatási eredmények bemutatása	21
5.1. A mátraverebélyi mindennapok.....	21
5.1.1. Főbb problémák bemutatása.....	21
5.2. A mátraverebélyi cigány családok élete	22
5.2.1. Hol vannak a férfiak?	24
VI. A mátraverebélyi cigány nők.....	26
6.3. A helyi cigány női szerepkörök	26
6.3.1. A nők szerepkonfliktusa	27

VII. Anyaság.....	29
7.1. A gyermeknevelés	29
7.1.1. A gyereknevelés főbb problémái Mátraverebélyen.....	30
7.1.2. A kettős mérce	34
7.2. Anyák és lányaik	35
7.2.1. Generációs különbségek.....	38
VIII. Összegzés.....	40
Bibliográfia.....	43
Interjúvázlat.....	46

I. Bevezetés

A roma nőkről ugyan már számos kutatás készült, mégis szinte kifogyhatatlan témát biztosítanak állandó aktualitásukkal. Ehhez hozzájárul, hogy a társadalomban többnyire valami mellett vagy valakihez viszonyítva tűnnek fel, aminek fő problémája az, hogy átsiklunk az egyének felett és megpróbálunk egy kollektív képet alkotni, ami alá minden roma nőt be kívánunk vonni. A sokszínűségük azonban kizárja a beskatulyázás lehetőségét, mégis igyekszünk valamihez társítani őket. Aminek oka a könnyebb megértésre való törekvés, társadalmunk egy olyan részéről, amelyről túl keveset tudunk. Ennek következtében a roma nőkről kialakult egyfajta érdekes mégis távolságot tartó misztikum, ami továbbra is a háttérbe taszítja őket. Dolgozatom célja a szegregátumban élő roma nők életének bemutatása, az egyének szintjén, ezzel közelebb hozva őket a többségi társadalomhoz. Témaválasztásom is ezen gondolat mentén született meg. Miszerint úgy vélem, hogy a roma nők a társadalom által többszörösen elnyomott nők, akiknek olyan problémákkal kell a mindennapokban megküzdeniük, amiről a társadalmunk többsége tudomást sem szerez. Terepmunkám során bebizonyosodott számomra, hogy ezek a nők nap mint nap szembesülnek az elnyomással és az ezzel járó terhekkkel, amiknek megoldásában kizárólag saját magukra számíthatnak.

Empirikus kutatásom során – többnyire – az életút interjú módszerét választottam, aminek segítségével bepillantást nyerhettem a mátraverebélyi roma nők mindennapjaiba. Fontos volt számomra, hogy egy olyan bizalmi légkört tudjak teremteni, az interjúk során, amiben alanyaim bátran meg mernek nyílni és beszélni érzékenyebb és személyesebb témákról. Dolgozatomban az elméleti háttér ismertetését követően bemutatom, a mátraverebélyi mindennapokat, az ott élő cigány családok életét, a helyi roma nők szerepköreit, és körül járom a mátraverebélyi roma nőket, mint anyákat, az anyaság fő témaköreinek fényében.

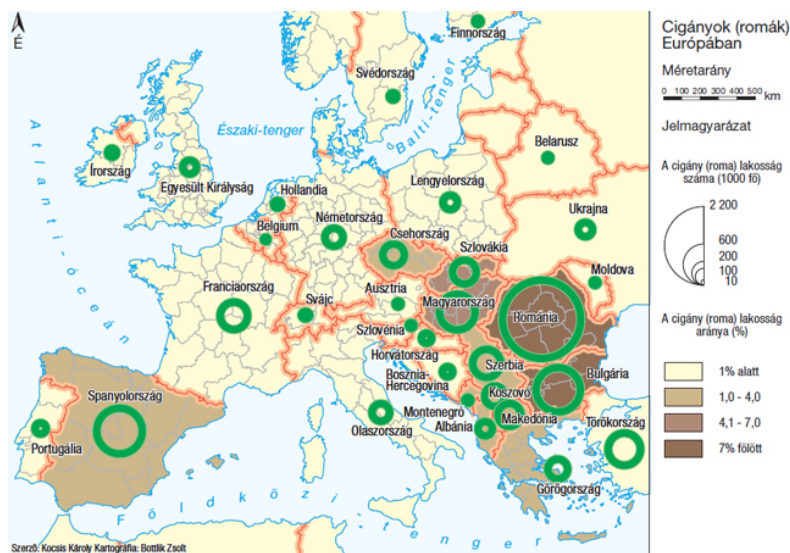
Vizsgálatom tárgyát a – fő kutatási helyszínemül szolgáló – mátraverebélyi roma női szerepkörök alkotják. Ezek megismerését és a településen való jelenlétemet is Prof. Dr. Bögre Zsuzsanna és Luxné Dr. Prehoda Anna tanárnőimnek köszönhetem, akik szervezésében létrejött falukutató táborban végezhettem a kutatásomat. Hálás köszönetet mondok nekik, amiért végig számíthattam szakmai és emberi segítségükre a tábor során. Jelenlétükkel és állandó tanácsadásukkal megkönnyítették kutató és elemző munkámat egyaránt. Továbbá külön köszönet illeti Prof. Dr. Bögre Zsuzsanna tanárnőt, aki végigkísért eredményeim feldolgozásának, majd dolgozatom megalkotásának folyamatán.

II. Szakirodalmi összefoglaló

2.1. A cigányság

A "cigányság" egy olyan több jelentésű szó, amely magába foglalja a roma népcsoport tagjait, kultúráját, valamint a velük kapcsolatos külső, igencsak sokszínű szemléletet. Ennek a fogalomnak nincs egyértelmű és mindenki által elfogadott meghatározása. Sokak számára ez a kifejezés egy összetett és változatos identitást és életstílust takar. A cigányságot évezredek óta különböző kulturális és társadalmi kontextusokban értelmezik és élik meg az emberek. A roma és a cigány szavaknak általánosságban ugyanazokat a jelentéseket tulajdonítjuk, azonban vannak ettől eltérő vélemények is. A népcsoport bizonyos tagjai sértőnek érezhetik, míg a többségi társadalom bizonyos tagjai szándékosan pejoratívan használhatják mindkét megnevezést. A „cigány” szó eredete görög (Lukács 2018). Mai alakját a szlovén „cigan” és a román „tigani” szavak is befolyásolták. A görög „ciganosz” szó etimológiája tisztázatlan (arcanum.com¹). Dolgozatomban és kutatási munkám alatt a roma és a cigány megnevezést szinonimaként használom.

1. ábra
Cigányok Európában



A földgömb 2012 (6), 11. Letöltés ideje: 2024.03.19.

¹ Letöltés ideje: 2024.03.19.

A cigány népesség számát csak becsülni tudjuk, ezért több vélemény is van a pontos számokat illetően: 7-8 millió fő (Bottlik 2012) vagy akár 10-12 millió fő is lehet, és ez a szám folyamatosan növekszik (Lukács 2018). A romák Európa legnépesebb kisebbsége és a világ legismertebb diaszpórája. Jellegzetességük, hogy vallásilag és nyelvileg is nyitottak környezetükre, éppen ezért nem meghatározó egyik tényező sem az identitásukban. Európa különböző részein találhatók szórva élni csoportok. Többségük a Kárpát-balkáni régióban él, becsült értékek alapján nagyjából 71%-uk. A fő csoportképző tényező az, hogy társadalmi és földrajzi szempontból periférián helyezkednek el (Bottlik 2012).

2.2. A cigányság helyzete Magyarországon

Az 1970-es évektől kezdve számos kutatás foglalkozott a cigányság magyarországi létszámával, azonban ezek hiányolták a szükséges részletességet. A cigányság demográfiai adatainak nyomon követése és megértése a 19. század második fele óta foglalkoztatja mind a társadalmi, mind a tudományos közösséget, különösen az utóbbi fél évszázadban. Az elmúlt években fokozódott az érdeklődés a téma iránt, mivel egyre nagyobb szükség van a pontos és megbízható adatokra az etnikai kisebbségek helyzetének és jellemzőinek jobb megértéséhez (Pénzes 2018). Az érdeklődés kiváltó oka az, hogy a cigányság pontos létszáma bizonytalan, mivel a népszámlálásokon önmagukat cigánynak vallók száma nagyjából 30-40%-a, a valóságban tapasztalt számnak. Ennek következtében tehát nem lehet biztos adatokhoz jutni a magyarországi cigányok számát illetően (Pénzes 2018:6. idézi Kemény-Janky 2003).

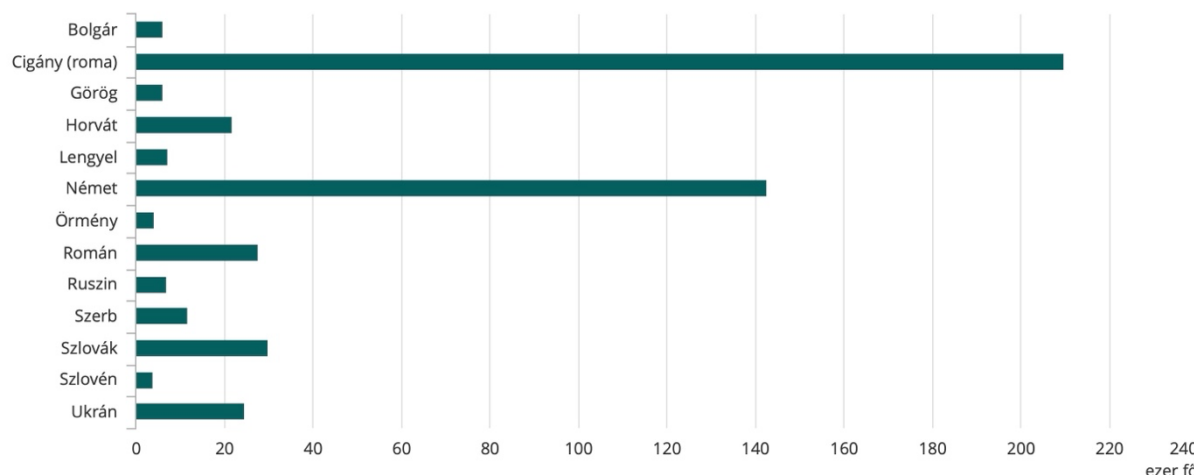
A Központi Statisztikai Hivatal 2022-ben készített országos népszámlálása alapján 209 909 személy vallotta magát romának. Ahhoz, hogy ezt az adatot értelmezni tudjuk, fontos kiemelni, hogy 1 086 223 ember nem válaszolt a nemzetiséghez tartozó kérdésekre. A számok megbízhatatlanságához hozzájárul az utóbbi népszámlálások ingadozó értéke is, miszerint 2011-ben 315 583 fő, 2001-ben pedig 205 715 fő vallotta magát roma nemzetiséghez tartozónak. Érdekes megfigyelni, azt is, hogy a nem válaszolók aránya hogyan változott. 2001-ben 527 050 ember, 2011-ben már 1 399 600 ember nem válaszolt nemzetiséghez tartozó kérdésekre.

„A legtöbb kutatás kiemeli, hogy a cigányok önbevallása az adott időszak társadalmi viszonyainak, valamint a diszkrimináció, a stigmatizáltság és a rasszista közbeszéd mértékének függvényében változik” (Pénzes 2018, 6.o. idézi Fosztó 1997, Csepeli– Simon 2004, Szuhay 2007, Ladányi–Virág 2009, Durst 2010, Tátrai et al. 2017).

Pénzes (2018) két a cigányság területi viszonyait felmérni kívánó kutatás (1984-87-es CIKOBÍ felmérés és a 2010-13-as Debreceni Egyetem felmérése), összevetése alapján, 876 000 főre becsüli a magyarországi romák számát, ezzel a teljes népességen belüli arányuk 8,8%.

2. ábra
A népesség megoszlása nemzetiség szerint

A népesség megoszlása nemzetiség szerint, 2022



Népszámlálás 2022, KSH Letöltés ideje: 2024.03.19.

Magyarországon a cigányság a 13 elismert nemzetiség közé tartozik, azon belül is a legnépesebb etnikum.

„A „kisebbség” meghatározás egy olyan konkrét „faji”, kulturális, vallási vagy nemzeti csoportot jelöl, amelynek tagjai nem osztoznak az uralkodó társadalmi csoport kultúrájában, ragaszkodnak bizonyos állandó, a többségi kultúrától eltérő etnikai, vallási, nyelvi hagyományok megőrzéséhez, (Lydaki 2006, 209.o. idézi Heckman 1983, Van Amersfoort 1982).

A Kárpát–Balkán térségben az 1989-es gazdasági átmenet során új társadalmi és gazdasági jelenségek léptek előtérbe, amelyek között kiemelkedő volt a munkanélküliség és az elszegényedés jelentős növekedése. Ezek a folyamatok tovább mélyítették a társadalmi szakadékokat és fokozták a társadalmi feszültségeket. Ugyanakkor a gazdasági átmenet időszakában a cigányok közösség tudata erősödött, miközben a többségi társadalom egyre inkább távolodott tőlük és elkülönítette őket. A cigány közösségek körében tapasztalható növekvő elszegényedés, a társadalmi perifériára kerülés és a többségi társadalomtól való jelentős társadalmi távolságuk összességében kettős helyzetet teremtett számukra: egyrészt látványos kisebbségi csoporttá váltak, másrészt pedig komoly társadalmi hátrányokkal és

kilátástalansággal néznek szembe. Ebben a patthelyzetben egyrésről az integráció és képzési szintjük javítása, valamint foglalkoztatásuk növelése felé mutató törekvések láthatók, másrésről pedig a helyi konfliktusok miatt egyre erősödik az izolációjukra és szegregációjukra való törekvés (Bottlik 2012).

„Nem létezik homogén cigányság... a különbözőség vált a cigányság egyik „közös” tulajdonságává... a különböző csoportoknak mind megvan a maga „csoportidentitása” - ez segítette a fennmaradásukat” (Demsá 2015, 24.o. idézi Rao 1996).

Magyarországon főként romungro, oláh és beás cigány csoportok alkotják a roma etnikum jelentős részét. Ezek a csoportok különböző kulturális és nyelvi háttérrel rendelkeznek, éppen ezért sok esetben érdemes külön kezelni őket.

A romungrók, másnéven „magyar” cigányok teszik ki a hazai roma népesség legnagyobb részét. Őseik a kárpáti cigányok, jellemzően muzsikuskok, kereskedők és kosárfonók voltak, az évszázadok alatt azonban jelentősen megkoptak hagyományaik. A 14-16. században érkeztek a Kárpát-medencébe. Az oláh vagy „kolompár” cigányok, korábban jellemzően lókupecsek voltak. Ők őriztek meg leginkább tradícióikat, amihez hozzájárul, hogy többségük beszéli a lóvári nyelvet – ami a romani egyik fajtája. Ők kicsivel később a 18-20. században érkeztek meg Magyarországra. A beás cigányok szintén a 18-20. században érkeztek meg hazánkba, nyelvük a román archaikus változata, és további alcsoportokra oszthatók. Elődjeik többnyire teknővájással, famegmunkálással és kosárfonással foglalkoztak. Az oláh és beás közösségek számára alapvető fontosságú a kultúra ápolása, ami olyannyira hangsúlyos, hogy házassági szokásaikban endogámiát gyakorolnak, vagyis elsősorban saját csoportjukon belül keresnek házastársat (Lukács 2018).

2.3. A cigány családok

Lukács J. Ágnes a *„Roma/cigány családok”* (2018) munkájában bemutatta a hagyományos cigány családok normáit, amik alapján általánosan ismertetem a cigány családok legfőbb jellemzőit. A roma családokban a közösségi létnek kiemelkedő szerepe van, amely megnyilvánul minden fontos esemény kapcsán, ahol a közösség, mint támogató háttér jelenik meg. A családok jellemzően több generációt foglalnak magukba, biztosítva egymás számára a szociális támogatást és a hagyományok átadását. Az idősek tiszteletének kiemelt fontossága jellemző a roma családokban, melyekben a legidősebb férfi általában a döntéshozó szerepét tölti be, és irányítja a családi ügyeket. Ezzel szemben a nők többnyire alárendelt szerepet

töltenek be a férfiakhoz képest. A tradicionális roma csoportok gyakran szemérmesek a szexualitással kapcsolatos témákban, beleértve a fogamzásgátlást és a menstruációt is, amikről nem illik beszélni, ez különösen igaz férfiak jelenlétében. A lányok szüzessége rendkívül nagy értékkel bír, és szorosan összefonódik a családi becsület fogalmával. A roma közösségekben sajátos az idő kezelése, ahol a nagyfokú szabadság és a hagyományos értékek sokszor megnehezítik a társadalmi intézményekhez való alkalmazkodást, például az időpontok betartását. Az idő sajátos felfogásából adódóan, sokszor nincs semmilyen hosszútávú jövőképük. A jóra való cigány nő elsősorban a család gondozásáért és támogatásáért felel. A házasság a többségi társadalomhoz képest fiatalon történik – akár kiskorúként – és nem feltétlenül jelent polgári törvényes házasságot, ugyanis a lakodalmat jellemzően csak a jómódú családok engedhetik meg maguknak. Azonban a közösségen belül a lányok „megszöktetését” házasságként értelmezik. A házasság bekövetkezésével a nő a férfi családjához kerül és minden téren alkalmazkodnia kell az ott megszokott rutinhoz, szigorúan az anyós iránymutatásával, aki ezt követően a szárnya alá veszi őt. A roma családokban a tradicionális szerepek és normák fontos szerepet töltenek be, noha az idők során ezek a dinamikák változhatnak a különböző közösségek és generációk között, a hagyományörző családokban azonban továbbra is jelen vannak (Lukács 2018).

2.4. Nemi szerepek

A dolgozatom konceptualizálása érdekében elengedhetetlen kitérnem a nemi szerepek fontosságára, illetve arra, hogy miket is tekintek annak. Vizsgálódásom alapjául az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményeit veszem, melyben Ádám Szilvia és Rosta Andrea (2010) beszéltek a Nemi szerepekről. Szerintük a nemi szerepek egyrészt a biológiai meghatározottság, másrészt a kultúra termékei, ezt az is bizonyítja, hogy a különböző kultúrák, mind különböző mód határozzák meg ezeket a szerepeket.

„A nemi szerepek az emberek nemén alapuló tulajdonságokra és viselkedésekre vonatkozó olyan társadalmi elvárások, normatívák, melyek érintik a szociális attitűdöket, a szociális interakciókat, a munkamegosztást” (Ádám & Rosta 2010, 81.o.).

Ezeket a szerepeket hosszas szocializációs folyamattal sajátítjuk el. Kialakulásuk hatással van a nemek közötti egyenlőtlenség problémájára. Kialakulásukkal kapcsolatban, Ádám és Rosta (2010) olyan társadalmi állapotokról és folyamatokról beszéltek, amik a hagyományos társadalmi gondolkodásban erősen rögzülnek. Szerintük ezekről a kötöttségekről beszélhetünk a férfi és női szerepekkel kapcsolatban. Kiemelik, hogy a tradicionális társadalmi gondolkodás

a „szentháromságot” teszi a legfontosabb helyre, aminek jelentése a házasság család és a gyermek. *„Ennek értelmében a társadalom alapja a család, aminek középpontja a házasság, aminek célja és végső értelme a gyermek”* (Ádám & Rosta 2010, 81-82.o.). Ebből arra következtethetünk, hogy a nemi szerepek annak érdekében rögzülnek a hagyományos gondolkodásban, hogy megteremtsék a „szentháromságot.” Míg a történelem során rögzült női szerepek főként a családdal kapcsolatosak, addig a férfiak szerepei kiterjednek a foglalkozási és közéleti területekre, valamint a családfenntartásra. Emellett számos olyan családi szerepet is betöltenek, amelyek az otthoni környezetben válnak teljessé, mint például a férj és az apa szerepe. A nemi szerepek történelmi változásai az idők során folyamatosan voltak és vannak. Az ipari forradalom volt az első olyan esemény, amely jelentősen felborította az addig megszokott nemi szerepeket. Ebben az időszakban megjelentek az új női szerepek, mint például a foglalkozási és vezetői szerepek, amelyeknek hatására a férfi szerepek is átalakultak. Ez a folyamat napjainkban is tart és alakul (Ádám & Rosta 2010).

2.5. A cigány nők

Lydaki Anna a „Cigány nők” (2006) című írásában rávilágít a roma nők kiemelkedő jelentőségére a roma kutatások területén. Szerinte a többségi társadalom és a cigányság kapcsolatát leginkább a roma nők helyzetének vizsgálatával lehet bemutatni. Lydaki kiemeli, hogy ez az állítás egyáltalán nem kívánja izolálni a nőket, és nem is csak róluk kell beszélni, hiszen amikor egy cigány nő életét kívánjuk bemutatni, mindenképp meg kell említeni a férfiakkal való kapcsolatát is, mivel azt a cigány társadalom struktúrái szabályozzák. Ez helyezi kutatásunk alanyát kontextusba, ugyanis ahogy bárki más a nők is a többi emberrel létesített kapcsolatokon keresztül határozzák meg önmagukat. Lydaki ezeket interperszonális jeleknek nevezi. A cigány nőket a tudomány az irodalom és a köznyelv is számtalan módon mutatja be, azonban gyakran egy túlromantizált ideáltipikus kép él az emberekben a cigány nőkkel kapcsolatban, de a másik szélsőség is gyakran megjelenik, ahol a gyengébbik elnyomott nemként hivatkoznak rájuk. Lydaki (2006) több szemszögből is bemutatta a roma nők megítélését. Az irodalom szemszögeiből olyan nőkről van szó, akik eleget tesznek a hagyományoknak és sztereotípiáknak – kártyából jósolnak és színesen öltözködnek. Az antropológusok szemüvegén keresztül pedig, olyan nők, akik mindig is a férfiak által uralt „nyilvános” térben mozogtak, ellentétben a nem cigány nőkkel, akiknek a tere „személyes”. A „nyilvános” és „személyes” tér megjelenése fontos a roma nők kutatását illetően, ugyanis ezen kutatások többsége a nők „személyes” terére korlátozódik. Azonban a „nyilvános” térben való

fellépésük is fontos – például olyan esetekben amikor a nők a közösségük életét és struktúráját érintő kérdésekben közszereplést vállaltak. Ez a roma kultúra sajátos és érdekes eleme, ugyanis a cigány nőkre más szabályok vonatkoznak, attól függően, hogy melyik térben mozognak – személyes vagy nyilvános. Ezért az életüket ebből a két szemszögből lehet vizsgálni, de ahogy Lydaki (2006) is kiemelte, a kutatások többsége csak az egyikre összpontosít, a komplex kép helyett.

Lydaki (2006) azt is kifejtette, hogy miért keltik fel a roma nők a kívülállók érdeklődését, és miért állnak a közbeszéd egyik középpontjában. A válasza az, hogy egzotikus származásukkal és természetfeletti hatalmakkal való kommunikációs képességükkel „felcsigázzák” a kívülállók fantáziáját. Sőt sok esetben olyan cselekvő szubjektumként tűnnek fel, akik céljaik eléréséhez férfias viselkedést, stratégiát alkalmaznak. Ez kelti fel igazán a szélesebb társadalom figyelmét és egyben hozzájárulnak egyfajta mitizálás kialakításához, amelyben a mítosz egyrészt hazugságot, másrészt különlegességet jelent – fogalmazza meg Lydaki és hozzáteszi, hogy az ő személyes célja a valóság feltárása.

Ez a fajta misztikus vonzerő megjelent Judith Okely „*Cigány nők*” (1996) cikkében is, amiben európai vándorcigányok világát mutatja be. Európa-szerte a cigány nők és lányok képe gyakran az érzékiség, a szexuális vonzerő és a csábítás köré szerveződik, amit a többségi társadalom vetít rájuk. A feleség társadalmi megbecsülése gyakran attól függ, hogy hány gyermeket hoz a világra. Régen a férfiak maradtak a táborban, gondozni a kocsikat és lovakat, és csak a nők dolgozhattak. A kéregetés gyakran elfogadott pénzkeresési forma, amelyben a nők is részt vesznek, sőt gyakran sikeresebbek is benne. Azonban a nők táboron kívüli tevékenységeikre vonatkozóan vannak szigorú, formális megkötések – például, ha kéregetés/házalás közben férfiakkal kell szóba elegyedniük azonnal jelezniük kell, hogy a család egy női tagjával kívánnak beszélni. Emellett a cigány nőknek politikai közvetítő szerepük is van, gyakran kihasználva azt a képet, miszerint ők a gyengébb, elnyomott nem (Okely 1996). Ez a kettősség visszatérő elem a roma nők körül, amivel véleményem szerint azt az űrt kívánjuk betölteni, amit a túl kevés információból fakadó tudatlanságunk okoz. Hiszen az ember természetéből fakadóan próbál definíciókat, tudástárat készíteni az ismereteiből és kategóriákba rendezni azokat.

2.6. A cigány nők helyzete Magyarországon

Huszár Ágnes „*A hiány helye: a roma nők.*” (2015) című írásában szintén kiemeli a definíálás nehézségeit és hozzáteszi, ahhoz, hogy róluk beszélhessünk, mindenekelőtt meg kell

küzdenünk a meghatározás nehézségeivel (Huszár 2015). Huszár szerint, ennek a nehézségnek az áll a háttérben, hogy a roma nők a magyarországi közgondolkodásban is háttérbe szorulnak, „valamiféle kollektív vakfoltra”. Fontos tehát konceptualizálni, hogy kikről is szeretnénk beszélni és milyen ismereteink vannak róluk. A 2011-es KSH adatok alapján Magyarországon nagyjából 155 939 roma nő él. Iskolai végzettségük általában alacsonyabb, mint a roma férfiaké, hiszen a többségük csak az általános iskola 8. osztályáig jut el. Főiskolai vagy egyetemi végzettséggel mindössze 1288 roma nő rendelkezik. A magyar közéletben a roma nő elsősorban a közössége képviselőjeként jelenik meg. A közösségen belül íratlan törvények vannak, amikből sok kizárólag nőkre vonatkoznak. Nekik szigorú korlátok közé kell szorítaniuk viselkedésüket, főként, ha férfiakra van szó. Ezeknek a szabályoknak a célja, nagyrészt a monogámia biztosítása, funkciójuk pedig az utód leszármazásának ellenőrzése. Demsa Andrea (2015), szintén kiemeli, hogy a hagyományörző családokban már kiskorban meg kell tanulniuk a nőknek azokat a viselkedésekre vonatkozó szabályokat, amik a „tisztátalan dolgokkal” és az emberekkel szemben érvényesek. *„A pubertás beköszöntével azonban olyan lény lesz belőle, aki maga is a tisztátalanság állapotába képes hozni másokat”* (Demsza 2015, 24.o. idézi Vidovics 2015). A cigány nők sokszor alárendeltek a család férfi tagjaihoz képes és megtanulják alárendelni saját magukat is. A házasságot követően a szigorú apai felügyeletet a férj veszi át – ezzel tehát nem változik a nők helyzete. a hagyományörző közösségekben továbbá gyakori az a nézet, miszerint „egy nőnek túrnie kell”, éppen ezért is ritkák a válások, ugyanis az rossz fényt vetne a nőre (Demsza 2015). Továbbá a házasság után már nem csak az apjuk és férjük gyakorol szigorú felügyeletet, hanem az anyósuk is. Sőt az egész közösség felügyeli a fiatal nőket. Azonban nagyon eltérő a különböző korú nők megítélése, és a férfiak hozzájuk fűződő viszonya. A fiatalokat – ahogy már említettem – az egész közösség felügyeli, azonban az idősebbek, akik már felnőtt gyerekekkel rendelkeznek, szinte uralják családjukat – hatalomhoz jutottak – ez a közösség részéről inkább megengedő hozzáállás, mintsem az elnyomó kultúra felülírása. Azonban a fontos pénzügyi és gazdasági kérdéseket a férfiakra hagyják továbbra is (Huszár 2015). Demsa Andrea (2015) a cigány nők kettős elnyomásáról beszél a hétköznapiakban. Ez alatt azt kell érteni, hogy a roma nőket egyrészt elnyomja a többségi társadalom, másrészt pedig elnyomja őket a saját tradicionális kultúrájuk, legalábbis amennyiben az fenntartja a kettős mérce elnyomó kultúráját. *„Beszélni kellene ezekről a köztünk élő hétköznapi „szenvedőkről”, és árnyalni az oly sokak által közkedvelt elromanticizált cigányképet roma honfitársainkról”* (Demsza 2015, 28.o.).

Demsa (2015) szerint, a mai posztmodern korban megkérdőjelezzük a tradíciók létjogosultságát. Huszár (2015) pedig kiemeli, hogy napjainkban a roma társadalom jelentős változáson megy keresztül, ami a női szerepek módosulását is eredményezi. Az archaikus életmód és szabályok, bár lassan, de még a kisebb vidéki közösségekben is hanyatlásnak indultak. Bár a romák nagy többsége életmódjában egyre inkább hasonlít a többségi társadalomhoz, arányaikban még mindig kevesebb roma szerez érettségit és még kevesebben jutnak be a felsőoktatásba. Demsa (2015) két arcú kultúraként hivatkozik a roma tradíciókra, aminek van egyfelől egy nyilvános arculata, és van egy a színpalak mögött, ami valójában hátat fordít a tradícióknak. Ugyanis *„a posztmodern korban tarthatatlan gyakorlatokat és igényeket vár el, ami a személyre nézve megalázó, és fenntart egy képmutató hazug státuszt az egyén”* (Demsa 2015, 28.o.).

III. Elméleti háttér

3.1. A szegregáció

Tekintettel arra, hogy a dolgozatomban a szegregációban élő roma nők helyzetét vizsgálom, mindenféleképp tisztázni szeretném, azt, hogy mit is értünk pontosan szegregáció alatt. Kutatásom ezen részének alapjául, Rácz Attila *Szegregáció a fejekben...* (2014) című tanulmányát tekintem, amely a Központi Statisztikai Hivatal értelmében vizsgálja a szegregáció fogalmát és formáit. Rácz (2014) azt mondja, hogy a szegregáció a társadalmi rétegek térbeli elkülönülése. Egy meghatározott városrész társadalmi struktúráján belül egy bizonyos réteg – a városi arányához képest – mérhető túlsúlya. A szegregáció fokozza a társadalmi-strukturális helyzetből adódó különbségeket, azaz lakóhelyi és életkörülményi szintkülönbséget, és társadalmi hátrányokat teremt. Főképp az alacsonyabban iskolázottakat és szakképzetleneket szorítja perifériára. *„A KSH a 2001-ben végzett népszámlálási adatok alapján azokat a területeket nevezi szegregátumoknak, ahol az aktív korú népességben belül, a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők, és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya mindkét mutató esetében magasabb mint 50 százalék. Azok a területek, ahol a lakosok számának legálabb 40 százaléka a fent említett mutatók szerint alacsony státusú, veszélyeztetett területnek minősülnek”* (Rácz 2014, 41.o.).

Továbbá Rácz (2014) *„A Városrehabilitáció 2007–2013-ban. Kézikönyv a városok számára”* című kiadványt veszi alapul tanulmányában, ami a szegregátumok két típusát határozza meg. Az első a városszövetbe ágyazódott szegregát vagy szegregálódo területek – általában ezek telepszerű környezetet jelentenek. A második pedig, a városszövettől elkülönült, alapvetően nem lakófunkciójú területekben létrejött szegregátumok – általában ezek telepek.

3.1.1. A magyarországi szegregációk

Dolgozatom alapját szolgáló kutatómunkám során, legalább akkora nehézség volt hiteles forrást találni, megbízható adatokkal a magyarországi szegregátumokról, mint pontos adatokat találni a magyarországi romák számáról. Mindkét témáról elmondható, hogy nincsenek megbízható adataink, ezért szükségszerűen kénytelenek vagyunk feltételezésekbe bocsátkozni. Ezt elkerülendő, dolgozatomban ezen részében két forrással fogom szemléltetni a magyarországi szegregációk számát. Rozgonyi-Horváth Ádám (2019) Doktori Disszertációjában így

fogalmaz: „Magyarország 823 településén és 10 fővárosi kerületében, de többnyire falvak határában, vagy városi külterületeken található 1633 szegregált telepen körülbelül 300 ezer ember él...” (Rozgonyi-Horváth 2019, 17.o. idézi Domonkos-Herczeg 2010). Továbbá kifejti, hogy ezek a telepek olyan közösségeket alkotnak, melyeket általában a sorsközösség vállalása jellemzi, és melyek különleges szubkultúrával rendelkeznek, ami meghatározza az ottani lakosok világát (Rozgonyi-Horváth 2019 idézi Solt 2010).

Lakatos Gábor szakstatistikus, az Országos Szegregációs Adatbázis témafelelőse a hvg-nek adott interjújában ismertette az adatokat, a Központi Statisztikai Hivatal alacsony végzettséget és munkanélküliséget is figyelembe vevő szegregációs mutatója alapján. „Magyarország 1384 szegregátumában több mint 84 ezer lakás található, amelyben 276 ezren élnek, az itt lakók 30 százaléka ráadásul 15 év alatti gyermek” (hvg.hu 2022²).

A téma jelentősége ellenére, valóban nem rendelkezünk kellő mennyiségű és minőségű adattal, ahhoz, hogy érdemben és átfogóan beszélhessünk a magyarországi szegregátumok helyzetéről, azonban dolgozatom elméleti háttéréhez elengedhetetlen volt erre is kitérnem.

3.2. A Felzárkózó települések program

A Felzárkózó települések program 2019-ben indult a magyar kormány támogatásában, 8 megvalósító szervezet közreműködésével. Célja a legszegényebb települések felzárkóztatása, és leszakadásuk megakadályozása. Az érintett településeket a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján választották ki, és folyamatosan bővítik. 2019-ben 31 településsel és 8 közreműködő szervezettel vágta neki a munkának, 2023-ban már 178 helyszínen, 29 szervezettel vannak jelen. Becsléseik szerint 2025-ben eléri a 300 résztvevő települést. A hátrányos helyzetű települések helyzetéről statisztikai adataik is árulkodnak, „a komfort nélküli házak aránya ötszöröse, az általános iskolát be nem fejezett emberek aránya háromszorosa az országos átlagnak, miközben a településeken arányaiban háromszor több gyermek születik, mint máshol” (fete.hu³). A Felzárkózó települések program – FETE – honlapján minden adat és információ elérhető, az érdeklődők számára, és nagy hangsúlyt fektetnek annak kiemelésére, hogy a program sikere közös érdek. „Nem csupán szociális vagy gazdasági kérdés, hanem mindenkit érintő társadalmi ügy, amelynek eredménye hatással van az ország jövőjére” (fete.hu⁴). A településeken alkalmazott módszer alapját a Magyar Máltai Szeretetszolgálat

² Letöltés ideje: 2024.03.18.

³ A Felzárkózó települések program honlapja (továbbiakban fete.hu), <https://fete.hu>, letöltés ideje: 2024. 03. 19.

⁴ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

„Jelenlét programja” adja. A program megnevezése már önmagában is sokat mondó hiszen a módszer lényege a folyamatos jelenlét. Ezeken a hátrányos helyzetű településeken nem egy egységes módszer erőltetett alkalmazását választották, hanem a jelenlétüknek köszönhető mód felmérték a helyszínre szabott szükségleteket és igényeket, azaz felállítottak egy „szociális diagnózist.” Ezért minden – a programban résztvevő – településen egyedi beavatkozások és döntések születnek a felmerülő problémák megoldása érdekében. *Vecsei Miklós miniszterelnöki biztos így fogalmazott: „A legmodernebb technológiára a Felzárkózó településeken van a legnagyobb szükség, az ott élőknek ugyanis jóval gyorsabban kell haladniuk, hogy utolérhessék a többiekét”* (fete.hu⁵). A Jelenlét célja, hogy felélessze a közösségi életet és új lendületet adjon az elhanyagolt településeknek. Megmutatja, hogy van remény és kiút a kilátástalanságból és a mélyszegénységből. Ez a közvetlen kapcsolat lehetőséget teremt arra, hogy a kirekesztett társadalmi csoportok hozzáférjenek az eddig elérhetetlennek tűnő közösségi, oktatási, egészségügyi és egyéb szolgáltatásokhoz a problémák azonosításával, az igények megfogalmazásával és a lehetőségek kiaknázásával. *„A Jelenlét módszer ereje és hatékonysága az egyediségében rejlik: miután nincs két egyforma település, így nincs két egyforma probléma sem, azaz nem lehet előre megírt receptből dolgozni”* (fete.hu⁶). A már említett „Jelenlét módszer” gyakorlatban van ott minden – a programban résztvevő – településen, „Jelenlét Pont” formájában. A jelenlét Pont, mint „ezerarcú ház” a felzárkóztató folyamat egészében részt vesz, és jelen van a helyiek mindennapjaiban. *„Egy olyan ház, amelynek ajtaja mindenki előtt nyitva van, ahová minden kérdéssel, kéréssel vagy éppen „csak úgy” be lehet menni”* (fete.hu⁷). A módszer alapja a hosszútávú elkötelezettség, egy település programba kerülését követő első lépés a jelenlét pont megnyitása. *„A Jelenlét ugyanis mindig személyre szabott segítséget nyújt, nem a falu problémáit akarja egyből megoldani, hanem az ott élő családokét, gyerekeket – és amikor már kellően sok család élete változik meg, akkor az látható, tapintható lesz az egész falu életében”* (fete.hu⁸).

⁵ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

⁶ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

⁷ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

⁸ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

3. ábra
A Felzárkozó települések programban résztvevő települések



fete.hu, letöltés ideje: 2024.03.19.

A FETE program munkatársai is tisztában vannak vele, hogy a változás nem egyik napról a másikra következik be, jelmondatuk a „Fogantatástól a foglalkozásig”, ami egyrészt jól mutatja a gyermekek központi szerepét, másrészt, kiemeli, hogy egy generáció teljen felnövése alatt kell jelen lenniük ahhoz, hogy változást tudjanak elérni bennük és utódjaik életében. *„Ehhez elengedhetetlen a minőségi oktatás, a közösségi élmények, az egészséges lakókörnyezet, a megfelelő táplálkozás, az életkoruknak megfelelő kihívások”* (fete.hu⁹).

3.2.1. A kutatási helyszín bemutatása

Kutatásom terepmunkáját a Nógrád vármegyei Mátraverebélyen, illetve – kisebb részt – Nagybárcányban végeztem. Mindkét település részt vesz a Felzárkozó települések programban, és mindkét településen a Magyar Máltai Szeretetszolgálat a program megvalósító szervezete. A Magyar Máltai Szeretetszolgálaton, és a falukutató táboron keresztül lehettem én is jelen a településeken és nyerhettem bepillantást a program működésébe, mindemellett rengeteg segítséget is nyújtottak a kutatómunkám során.

A két település ugyan közel fekszik egymáshoz, és ugyan azon a rendszeren keresztül – a KSH által meghatározott legszegényebb települések közé sorolva - kerültek be a FETE programba, mégis merőben különböznek. Nagybárcányba érve már első ránézésre is feltűnik, hogy egy

⁹ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

gyönyörű környezetben fekvő, kicsi, átlagos, csendes és rendezett településről van szó, ahol a legnagyobb problémát az elvándorlás, illetve az előregedés jelenti. Jóval nagyobb és szebbnek tűnő házakat láthatunk, mint Mátraverebélyen, azonban a helyi Jelenlét Ponton dolgozóktól megtudhattuk, hogy a házak belseje közel sem ezt a képet tükrözi.

Felvetődik tehát a kérdés, hogy miként került egy ilyen rendezett, jómódú település, mint Nagybárcány, a Felzárkózó települések programjába. Mint már korábban említettem, a FETE a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján választja ki a legszegényebb településeket a program részére. Nagybárcány esetében azonban feltételezhető, hogy bár "papíron" a legszegényebb települések közé tartozik, a valóságban a feketemunka okán a helyiek sokkal jobb anyagi helyzetben vannak, mint a többi – a programban résztvevő – település lakói. Nagybárcányban 697 ember él, akiknek 80%-a roma származású, a nem roma lakók többnyire nyugdíjasok. A FETE programhoz 2020 decemberében csatlakozott (fete.hu¹⁰).

Mátraverebély volt a fő kutatási helyszínem, ami a település felé haladva – szintén gyönyörű környezetben elhelyezkedve – azt a benyomást keltheti, hogy egy békés és rendezett kis falu környezete fog fogadni, azonban a településre érve ez az idilli kép, hamar megváltozik. Ez viszont csak azoknak a célorientált látogatóknak válik láthatóvá, akik letérnek a településen áthaladó, kiépített 21-es főútról. Ez az út kiemelt szerepet játszik a település életében, ugyanis egyrésztől kapcsolatot tart a külvilággal, gyors közlekedést biztosít – mindössze másfél óra alatt Budapestre lehet érni – és remek lehetőségeket rejt magában, – például munkaügyeket illetően – másrészt viszont ez az út – illetve egy másik mellette futó elkerülő út – igyekszik elfedni a településen élő komor valóságot. A 21-es út egyik oldalán, az egykor barátságos kis falú maradványai, míg a másik oldalán egy mélyszegénységben élő roma szegregáció található. A település 1800 fős lakosságának 70%-a roma származású és közel ötöde 18 év alatti. (fete.hu¹¹) Mátraverebélyen, elérhető háziorvos, védőnő, óvoda és iskola is, bár ottlétem alatt – 2023. július – azt az információt rebesgették, hogy az iskola be fog zárni, ezzel új akadály vár az iskoláskorú gyerekekre és szüleikre is. A Felzárkózó települések honlapja szerint 2023. februári adatok alapján 1178 felnőtt lakos közül – 136-an nyilvántartott álláskezelők, 54-en tartósan nyilvántartott álláskeresők, 45-en foglalkoztatást helyettesítő támogatásban vagy rendszeres szociális segélyben részesülnek – 235-en munkanélküliek. Mátraverebély egyik

¹⁰ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

¹¹ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

központi problémája tehát a munkanélküliség. „A faluban a relatív munkanélküliség aránya (11,54%) háromszorosa az országos átlagnak (3,9%), és magasabb a Nógrád vármegyei átlagnál (8,52%). Az önkormányzat foglalkoztatja a legtöbb közfoglalkoztatottat, míg további munkalehetőségek főként alkalmi vagy idény jellegűek” (fete.hu¹²). Továbbá Mátraverebélyen kiemelt probléma a bűnözés és a kábítószer használat, ez meglátszik a település hangulatán is, és mély nyomot hagy mind a közösség, mind az odalátogatók életében.

¹² Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

IV. A kutatás módszertani jellemzői

4.1. A kutatási módszertan bemutatása

Terepmunkámat 2023 júliusában végeztem a már említett falukutató táborban, aminek keretein belül közel egy hetet töltöttem, a két – Mátraverebély és Nagybárcány – vizsgált településen. Ez idő alatt összesen 11 interjút készítettem, túlnyomó részük Mátraverebélyen – 9 darab – készült. Kizárólag női alanyokkal beszélgettem, mivel ebben a kutatásban kifejezetten az ő szemüvegükön keresztül szerettem volna látni a világot, amiben élnek. Kutatásom során kombináltam a mélyinterjú és az életútinterjú műfaját, mivel témámból adódóan elengedhetetlen volt a barátságos légkör megteremtése, amit egy szinte „kötetlen” beszélgetéssel kívántam elérni. Ez nem jelenti azt, hogy valójában ne lettek volna előre elkészített kérdéseim, sőt természetesen már a felkészülő munkám alatt összeállítottam az ideális kérdéssort. Kötetlensége abban rejlett, hogy nem ragaszkodtam az általam elképzelt kérdésekhez, és azok sorrendjéhez. A kezdeti feszültséget szinte minden esetben az én nyitó kérdésem – Meséljen a gyerekkoráról! – törte meg. Azonban az áttörés pillanatától kezdve igyekeztem, a lehető legfinomabban irányítani a beszélgetést, és további kérdéseimet csak akkor tettem fel, amikor az interjúalany kifogyott a mondanivalójából, az interjúk végére mégis minden előre kigondolt kérdésemre választ kaptam. Ennek a módszernek köszönhetően, az interjúalanyaim egy kellemes beszélgetésként érzékelték a történeteket, és ebben a bizalmi légkörben biztonságban megnyílhattak az érzékenyebb témákat illetően is. Interjúim készítése, majd feldolgozása során az élettörténeti módszereket alkalmaztam Bögre Zsuzsanna (2003) tanulmánya alapján.

Bögre (2024) szerint, egy interjú helyzetben az alany „történetei készletéből” válogat élettörténete elmesélése során, és sorrendet állít fel az emlékei – történetei – között, de ez a sorrend az idő előrehaladtával változhat. Továbbá fontos, hogy *„kutatóként tisztában kell lennünk az élettörténetek folyamatjellegével, amelyben kisebb változások visszamenőlegesen is mindig bekövetkezhetnek”* (Bögre 2024). Kutatásom során szem előtt tartottam, hogy az életút interjúkat konstrukcióknak tekintjük, mivel tényszerű történések személyes interpretációját halljuk bennük, és valójában erre is vagyunk kíváncsiak. Úgy gondolom, hogy kutatóként meg kell tudnunk figyelni, hogy az, akit megkérdezzünk életéről, az milyen képet kíván mutatni

nekünk. Bögre szerint „*az emlékek identitásunk részévé válnak, s tudatos vagy tudattalan módosulásokon mennek keresztül. Tehát nem az az igazi kérdés, hogy hazudik-e vagy sem az illető, többre jutunk, ha arra keressük a választ, hogy miért mutatja úgy be az életét, ahogyan teszi? Az élettörténet tehát nem más, mint az egyén konstrukciója önmagáról*” (Bögre 2024 17.o., Bausinger 1988).

4.2. A kutatás körülményei

A táborban töltött napjaim alatt számos interjúhelyzetet megtapasztalhattam. Már a kutatás előkészítésekor tudtam, hogy az interjúk sikeréhez kulcsfontosságú lesz a – már említett – biztonságos közeg megteremtése, annak érdekében, hogy az interjúalanyaim betekintést engedjenek nekem a belső, érzékenyebb világukba. Azt viszont nem tudtam előre elrendezni, hogy milyen körülmények között tudok majd a különböző roma nőkkel beszélgetni, ezért felismertem, hogy én magam kell, hogy legyek a biztonságos közeg, ami a változó fizikális környezetekben mindenhol ugyanazt a légkört tudja megteremteni. Ugyan nincs két egyforma interjúhelyzet, visszatérő elemek azonban előfordultak. Az otthonukban készült interjúk során, a roma kultúrához hűen szinte minden esetben a konyhában ültettek le, ahol szigorúan gyerekek és férfiak társasága nélkül – ehhez én is ragaszkodtam – beszélgethettünk. Volt, aki közben főzött vagy takarított, de olyan is volt, aki mindent hátrahagyva leült velem. Minden házban, ahol jártam, szívélyesen fogadtak, megkínáltak enni-inni valóval, és szinte minden esetben ők maguk kezdték a beszélgetést, aminek első lépcsőfoka a panaszkodás volt. Ezt követte, az interjúfelvétel miatti feszültség. Többeket először megrémített, a hangfelvétel – amit minden interjúról készítettem, természetesen a beleegyezésükkel – de ez a gát a legtöbb esetben hamar átszakadt, tudván, hogy anonimitásukat megőrzöm.

4.3. A minta bemutatása

Tekintettel arra, hogy kizárólag nőkkel készítettem interjúkat, igyekeztem szem előtt tartani a mintám sokszínűségét. Szerettem volna minél több, különböző korcsoportú és foglalkozású nővel beszélni. Kor szerint 17 és 60 év közöttiek, foglalkozásukat illetően pedig, van köztük varrónő, Máltás dolgozó, gyári munkás, háztartásbeli, közfoglalkoztatott, roma önkormányzati vezető, védőnő és tanuló is. Külön ki szerettem volna térni a generációk közötti kapcsolatokra, illetve különbözőségekre, ezért 3 anya-lánya párossal is készítettem interjút. Egy kivételével minden alany roma származású, többségük mátraverebélyi lakos – 8 fő – és 1 Nagybárhányi lakos, továbbá két olyan „szakértő”, aki közvetlen közelből lát bele a helyi szegregátumok

életébe, de nem élnek egyik – általam kutatott – településen sem. A továbbiakban, interjú részletek idézése esetén, az alany életkorát és foglalkozását fogom megadni.

4.4. A fő kérdéseim

A szegregált roma településeken gyakran szinte teljesen megáll az idő, ami nem csak az infrastruktúra hiányosságaiban, vagy a szemmel láthatóan rossz életkörülményekben mutatkozik meg, hanem az emberekben, gondolataikban, családjaikban is. A kutatótáborban töltött napjaim alatt pontosan ezt éreztem én is, mintha a külvilágtól teljesen elszigetelt mód állna az idő, amibe az emberek egymást és saját magukat is visszahúzzák. Az ott élő roma nőkkel beszélgetve megértettem, hogy igazán csak nekik állt meg az idő. Ez a változás hiányában mutatkozik meg. Életükből eltűntek a lehetőségek és kötelezettségek váltották fel őket, mindez a lehető legtermészetesebbnek tűnő álcába rejtőzve következett be. A nők megszűntek kizárólag nőknek lenni, tetteiket, érzéseiket és személyiségüket is a kötelességeik formálják, amik életük minden színterét áthatják. Ezek a feladatok már nem csak azokat a hagyományos értelemben vett roma női szerepeket elégítik ki, amiket megszokhattunk, és önmagukban is túl soknak bizonyulnak. Hanem a hagyományosan értett férfi szerepeknek is eleget tesznek. Fő kérdéseim közé tartozik, hogy a mátraverebélyi roma nők milyen szerepköröket látnak el? A szerepkörök teljesítéséhez kapnak segítséget, vagy csak önmagukra számíthatnak? Illetve beszélhetünk-e szerepkonfliktusról az érintettek esetében, s ha igen, akkor az életük mely területeit érinti? Mit adnak tovább az anyák lányaiknak? Hogyan viszonyulnak a generációk a hagyományos szerepekhez? Továbbá felvetem a kérdést, hogy ez a jelenlegi élethelyzetük, nem csak a megállt idő következménye, hanem a generációkon átívelő tanulttehetetlenségből fakadhat. Dolgozatomban ebből az aspektusból vizsgálom a női szerepköröket a roma szegregációkban és mutatom be eredményeimet.

4.5. Elemzési kérdéskörök

A teljesség érdekében, több kérdés szerint kívánom körüljárni a szegregátumban élő roma nők szerepköreit. Elsőként a település mindennapjait és főbb problémáit, illetve az ott élő cigány családok életét ismertetem, abból a szemszögből, hogy ezekben a dimenziókban hol helyezkednek el a helyi nők. Ezt követően az ott élő cigány nők szerepeit és főbb problémáikat mutatom be. A következő elemzési egységemben a helyi nőket, mint anyákat vizsgálom, az anyaság nehézségeivel és egyedi nevelési szokásaikkal együtt. Végezetül pedig az anyákat és

lányaikat hasonlítom össze, annak fényében, hogy mint nők, hogyan hatnak egymásra és mit kívánnak továbbadni lányaiknak. Ezen témák mentén elemzem a kutatási eredményeimet.

V. A kutatási eredmények bemutatása

5.1. A mátraverebélyi mindennapok

A korábban már bemutatott fő kutatási helyszínként szolgáló Mátraverebély valóban azt érezteti az odalátogatókkal, hogy az idő szinte megállt. A hétköznapiak egysíkúvá váltak, és az ott élők csakis a jelenben gondolkoznak. Groteszk kép él bennem az ott töltött napokról, amiknek egyik oldalán a lenyűgöző környezet, nyári könnyedség, szaladgáló gyerekek, csendes kis falu áll, míg a másik oldalon, az omladozó házakat, szakadt ruhájú gyerekeket, kábítószerfüggőket, elkeseredett családokat, és a reményvesztett nőket látom. A mindennapokban a beszélgetéseket a panaszkodás váltotta fel, a közösségi élet helyére pedig a félelem került. A 21-es út északi oldalán a szürkesség vette át a helyet, és úgy tűnt, hogy ebbe mindenki beletörődött.

5.1.1. Főbb problémák bemutatása

Ahogy már említettem, Mátraverebélyen a Felzárkozó Települések program honlapján közzétett adatok alapján a munkanélküliség az egyik legnagyobb helyi probléma, ugyanis az aránya háromszorosa az országos átlagnak – 11,54% (fete.hu¹³). Ugyan a közelben – a közlekedésnek is hála – több munkalehetőség is adódik, a település hírneve megnehezíti a munkakeresést. Egy 34 éves takarítónővel készített interjúmból megtudtam, hogy Mátraverebély híre nagyban meghatározza a lehetőségek számát, az alanyom arról számolt be, hogy kapott már visszautasítást munkáltatótól kizárólag azért, mert az okmányaiiban fel van tüntetve a mátraverebélyi lakhelye. Több interjúmban is szóba került a település hírnevének problémája, ahol mindenki hátránként hivatkozott otthonára.

„Ha nem muszáj megmondani, akkor nem mondom meg, hogy „verebélyi” vagyok. Nem azért, mert szégyellem, mert nem az én dolgom, hogy szégyelljem, hanem azoké, akiké lenne a felelősség, hogy tegyen érte, hogy ne legyen ez, de muszáj hazudni, mert nem állnak velünk szóba.” (47, női ruhakészítő)

A másik meghatározó probléma a dizájner – vagy szintetikus – drogok elterjedése a faluban. Ezek olyan szerek, amik kizárólag mesterségesen előállított, többnyire olcsó és silány minőségű anyagokat tartalmaznak. Sok esetben egy már meglévő illegális drog alternatívájaként apró

¹³ Letöltés ideje: 2024. 03. 19.

változtatásokkal egy új kábítószer jön létre és terjed el (drogmegelőzés.hu¹⁴). Ez a probléma szinte minden réteget érint a faluban, fiatalokat – sok esetben gyerekeket – és felnőtteket egyaránt. Gyors terjedésének legfőbb oka a könnyű elérhetőség, nem is akármilyen mennyiségben. Az egyik interjúmban a drogok jelenlétéről érdeklődtem a településen:

„V¹⁵: *Mindig is volt, lesz is. Olyan tizenkét család árul körülbelül, tizenkettő.*

K. *Tizenkettő? Ilyen kicsi faluban?*

V: *Hát, mér? Kettő dohányos bolt van... Akkor drogárus csak kettő legyen?” (40, gyári munkás)*

Ahogyan ez az idézetből is kivehető, a településen mára már általános problémává váltak a kábítószeresek. Ezt a problémát azonban úgy tűnik teljesen elfogadták a helyiek, és bár szinte mindenki kiemelte ennek hátulütőit, mégis olybá tűnik a beletörődöttség. Hiszen „mindig is volt, lesz is.”

Több interjúalanyom is panaszkodott a rendőri jelenlétre a faluban, pontosabban annak a hiányára. Ugyan én többször is láttam rendőrautót a településen, az ott élők mégis azt állítják, hogy érdembeli cselekvés nem történik.

5.2. A mátraverebélyi cigány családok élete

A kábítószeresek elterjedése mély nyomot hagy a családok életében is. A szülők szerhasználata kihat gyermekeikre is, így hát nem is csoda, hogy legtöbb panasz a fiatalokra érkezett az ottlétem alatt. Ezt a kapcsolatot emelte ki egy ott élő „drogmentes” család édesanyja:

„*A fiatalok meg azért olyanok, mert sok szülő drogozik, nem törődik a gyerekekkel, úgy nő fel, hogy ezt lássa, hogy a szülő nem megy dolgozni, felkelnek, ahogy esik, úgy puffan. A gyerekek ezt tanulják, nincs példakép, nekik nincsen, akire felfigyelnének, nincs szülő, a szülő elmegy, drogozik, vagy részegen megy haza, összeveszik a szülő, egyik megy arra, a másik ezzel, azzal megcsalja.” (47, női ruhakészítő)*

A szerhasználók jelenléte, mindenki életét megnehezíti. A roma és a nem roma családok egyaránt befelé fordulnak és összezárnak, ezzel teremtve biztonságosabb közeget, saját maguk és gyermekeik számára. Az alanyok elmondása szerint, nem szívesen hagyják el otthonukat, kerülnek bizonyos közterületeket, sőt napszakokat is. Már nem járnak össze barátaikkal, és nem hagyják odakint játszani gyermekeiket. Saját kertjükben sem felejtethetnek kint semmit, hiszen

¹⁴ Letöltés ideje: 2024.04.02.

¹⁵ Az interjúrészletek idézése esetén a „V” mint, válaszoló és „K” mint, kérdező jelölöm a résztvevőket a továbbiakban.

reggelre nyoma vész. Rendszeresek a betörések, autófeltörések és lopások. Az elkövetők nem tesznek különbséget a roma és a nem roma családok közt. Tehát a droghasználat bűnözést vont maga után, ami minden család életére kihat. Ezt támasztotta alá az egyik ott élő édesanya is.

„Átvette a sötétség ezt a falut, kábítószer, rablás, verekedés, folyamatos nyomás, stressz. Ilyen kisgyerekeknek nem való, ami már itt folyik szerintem. Meg még nekünk se.” (23, kétgyermekes anyuka)

Az idézet arra enged következtetni, hogy a helyiek valójában tisztában vannak vele, hogy nincs rendben a település, ezt azonban igyekeznek nem felszínre hozni.

A roma családok életét nagyban befolyásolja a pénzzel való bánásmód, hiszen rövidtávban gondolkoznak, amíg a pénzük kitart. Jellemző az azonnali szükségletkielégítés, éppen ezért hajlamosak nagy költekezésre, spórolás és megfontoltság helyett. Messing Vera és Molnár Emília (2011) a *„Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái.”* című cikkükben is hasonló eredményekre jutottak, amit egy borsodi idegenforgalmi vállalkozóval készített interjúrészletben mutatnak be.

„Ha azoknak az embereknek a bevásárlószatyráját megnézném, akik segélyekből élnek, akkor sokkal inkább tükröznék azt, hogy meggondolatlanul, ad hoc módon vásárolnak. Semmi tervszerűség nincs. Semmi olyan dolog nincs bennük, hogy gondolkodok a holnapra... Ha belegondoltok, az, aki tartozott nekem az albérleti díjjal, annak a szatyorjában ilyen volt, hogy két üdítő, egy üveg pezsgő, négy doboz Multifilter meg chipsek. És akkor úgy ágaskodott bennem, hogy a francba!” (Messing & Molnár 2011, 69.o.).

Ez az életmód a mátraverebélyi családokra is jellemző, ugyan a bevásárláskor nem voltam jelen, de az nekem is szemet szúrt, hogy az omladozó házakból kilépő nők is műszempillát viselnek, vagy hogy a hatalmas ékszerek szinte mindenkin megjelennek. Majd ezek a nők, akik ennyit fordítanak a külsőre, a velük készített interjúk során panaszkodtak a szegénységre. A helyi védőnővel készített beszélgetésem során is szóba került ez a gondolat. Az ő véleményét különösen relevánsnak tartom, hiszen 40 éve dolgozik a településen és közvetlen kapcsolatban áll a családokkal, külső szemlélőként ő lát bele leginkább az életükbe.

„Életviteli problémák vannak inkább. Tehát egy szegény magyar család azt mondja, hogy ennyi pénzem van, ezt kell beosztani. És tulajdonképpen abból a kevés pénzből is helyi-közzel hónap végéig kitart. Egy roma család, „ha van pénzem, akkor minden van.” Ha nincs pénzem, akkor nincs semmi, akkor kuncsorgok, akkor hitelt kérek, akkor segílyt kérek.” (62, védőnő)

5.2.1. Hol vannak a férfiak?

Kutatásom egyik fő megállapítása az, hogy a férfiak nincsenek jelen a mátraverebélyi roma családok életében, akkor sem, ha fizikailag ott vannak. Természetesen nem állítom, hogy ez minden esetben igaz lenne, és szeretném hozzátenni, hogy én kizárólag a nők oldaláról láttam a helyzetet. Azonban az biztos, hogy szinte minden interjúmban visszaköszönt a férfiak hiánya. Ennek viszont számos oka lehet. Általános probléma mind a roma, mind a nem roma családok életében a válás és annak szélsőséges véglete, amikor is a férj szinte teljesen eltűnik a család életéből és szó sincs közös gyermekfelügyeletről. Az interjúk során többször felmerült a „lézengés” kifejezés, amit a településen élő céltalan munkanélküliek használnak a helyiek. Ezek az emberek többnyire közterületen tengetik mindennapjaikat, és társasági életet élnek, amivel szorosan összefonódik a közös bűnelkövetés és kábítószer fogyasztás, mint „program”. A leginkább meglepő számomra az volt, hogy ezekről az emberekről – „lézengőkről” – úgy beszélnek az ott élő nők, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne. És az ő életükben elvégre az is, hiszen mind beletörődtek ennek valóságába. Érdekesség, hogy Bakó Boglárka (2017) *„Tisztamunka: A látható cigányok”* című könyvében az 1968 és 1973 közötti felmérések alapján, hasonló szavakat használ, a dolgozni nem kívánókra, mint a „lézengők”.

„A rendszeres munkavállaló cigány mellett megjelent a munkájából megélni tudó időszakos munkás és a nem dolgozó cigány két kategóriája: az, aki „nem kap munkát”, ezért nem dolgozik, és az, aki nem akar dolgozni, helyette „koldul” vagy „kóborol”” (Bakó 2017).

A Bakó (2017) által használt „kóborló” és az általam megfigyelt „lézengő” ugyan más fogalmak, mégis azonos jelentéssel bírnak. Ez arra enged következtetni, hogy a jelenség koránt sem újkeletű megfigyelés, sokkal inkább általánosan elfogadott „tevékenységi kör” a hátrányos helyzetű roma kultúra világában. Ugyan a – már sokat emlegetett – drogprobléma mindkét nemet érinti, ez is oka a nők magáramaradásának. Több nővel is beszéltem, aki közvetlen közletről tapasztalta meg, hogy milyen az élet egy függő mellett, és egy biztos, hogy mindegy a függő neme és családi szerepe, az ő szerhasználata az egész családra terhet ró, és visszafordíthatatlan károkat okoz. Ebben az esetben a férfiak jelen vannak fizikailag, azonban igazi minőségükben nincsenek ott. Ugyanez igaz azokra a férfiakra is, akik tartós betegség folytán nem képesek elvégezni a családdal járó kötelezettségeiket, ezt azonban mindenképp fontos különválasztani a drogfüggőség betegségétől, mivel ez – utóbbi – esetben nincs döntési lehetősége az embernek. Az utolsó – általam összeszámolt és az interjúk során többször visszaköszönő – ok a férfiak távollétére, a munka. Ezen belül is több kategória tért vissza újra és újra. Az első ilyen eset, az egésznapos munka, amikor szó szerint, hajnaltól estig dolgoznak

a férfiak. Ez mondható a „legkedvezőbb” esetnek, mivel az éjszakákat legalább otthon töltik. Ennél sokkal kedvezőtlenebb az időszakos munkások helyzete. Több nő is beszámolt róla, hogy férje, vagy partnere hetekig nincs otthon, mivel Budapesten dolgozik időszakosan. Ezek általában fizikai vagy kereskedői munkát jelentenek. Az utolsó – általam meghatározott – kategória, a külföldi időszakos munkavállalás. Ebben az esetben 3-4 hónapig is távol vannak a férfiak, ez idő alatt pedig a nőkre hárul minden feladat. Ez a pénzkeresési forma leginkább gyári vagy fizikai munkát jelent, aminek fizetését többnyire hazaküldik. Fontos kiemelni, hogy az 5 távolléti ok – családelhagyás, „lézengés”, drogfüggőség, tartós betegség, munka – közül ez utóbbi jár egyedül hosszas fizikai távolléttel, de egyik esetben sem mondható el a férfiak családon belüli minőségi szerepvállalása.

VI. A mátraverebélyi cigány nők

6.3. A helyi cigány női szerepkörök

Ahogy korábban is említettem, a roma kultúrában a nők sok megkötéssel és elvárással találják szemben magukat viselkedésüket és feladataikat illetően. A köznyelvben gyakran találkozunk a hagyományos női szerepekkel, amelyek alatt általában a háztartási feladatokat, főzést és gyermeknevelést értjük, ez különösen igaz a roma közösségekre. Azonban manapság a legtöbb kultúrában már egyre inkább divatját múlt ez az elképzelés. Ez sok cigány közösségben is megfigyelhető, mivel a roma társadalom jelentős változáson megy keresztül napjainkban (Huszár 2015). Mátraverebélyben azonban közel sem ez a helyzet. Interjúim során a többség kiemelte, hogy ők egyáltalán nem követik a hagyományokat, ők már nem olyanok, mint „az öregek”. Első hallásra ezt könnyen el is lehet hinni, mivel a nagyrészüik valóban nem beszéli a roma nyelv egyik formáját sem, és többen nem sorolják magukat egyik – már említett – cigány csoporthoz sem. Az interjúim végére azonban szinte minden esetben kiderült, hogy ez az állításuk koránt sem fedí a valóságot, és ugyan nem tudatosan, de mind eleget tesznek a hagyományos roma női szerepeknek. Egy interjúmban a hagyományos cigány szerepekről érdeklődtem egy kétgyermekes édesanyánál:

„V: Itt azért megvan az a szerepe a férfiaknak, hogy nagyon kitöltik, hogy ők az urak, önekik mindent lehet. Nagyon sok családban még mindig így van.

K: Ti követitek a hagyományokat ilyen téren?

V: Hát, valamibe követjük, mert például nálunk úgy van, hogy hiába van megfőzve, nem eszik addig, míg ki nem szedek neki.” (34, jelenléptonti kisegítő)

Ebben a beszélgetés részletben egy tipikusan roma női feladatról számol be az alany, ami nem más, mint az étel tálalása – és megfőzése - a férfiak számára. Később kiegészítette:

„Jó, ha nyilván nem vagyok otthon, akkor szed magadnak. De hogyha otthon vagyok, akkor nem. Ha szed is akkor duzzog... De mi a gyerekeket is ugyanúgy kiszolgáljuk. Nemcsak őt, a gyerekeket is.” (34, jelenléptonti kisegítő)

Tehát ez a kiszolgálás, mint feladat nem csupán egy gesztus, hanem elvárás is a roma nők felé, és nem csak a férfiakra, hanem a gyerekekre is vonatkozik. A mátraverebélyi roma nők szerepköreiknek egyedisége abban rejlik, hogy – mint korábban már említettem – a férfiak nem vállalnak minőségi szerepeket a családi életüket illetően, ezért sok esetben a hagyományos

értelemben vett roma férfi szerepeknek is a nők tesznek eleget. Erre a legáltalánosabb példa a pénzkeresés – mint hagyományos roma férfi feladat – kérdése. Ugyanis gyakorlatilag két alanyomat nem számítva, minden dolgozó korú roma nő, akivel interjút készítettem állandó munkát vállal. Ugyan, ez nem mondható el minden alanyom férfi partneréről, de többségük dolgozik, méghozzá a legtöbb esetben külföldön, vagy Budapesten, ami hosszas távolléttel jár – ahogy korábban már az V. fejezetben kifejtettem. Ilyen esetekben tehát a férfi ugyan teljesíti a hagyományos szerepkörét – a pénzkeresést –, de ezt kiegészítendő a nők is munkába állnak. Ezekben a kétkeresős családmodellekben azonban koránt sincs szó egyenlő otthoni munkamegosztásról, csupán arról, hogy a hagyományos értelemben vett roma női szerepköröket – például, háztartás, főzés, gyereknevelés – kiegészítik a hagyományos roma férfi szerepkörök – például pénzkeresés – is. Ez a kettős teher azonban csak a nőket érinti, hiszen a férfiakra – távollétük, betegségük, drogproblémáik miatt – ez fordítva nem igaz. Ez az életmód ahhoz vezet, hogy a nők túlterhelté válnak, és folyamatosan romlik a saját önbecsülésük, hiszen saját maguk számára ők állnak a legutolsó helyen. Erre a jelenségre példa lehet, a következő interjúrészlet egy helyi édesanyával, akinek életét nagyban megnehezíti férje vesebetegsége, aminek okán nemcsak dolgozni nem tud, hanem két naponta dialízisre szorul. Ezért az alany vállal munkát, mint takarító, hogy gyermeke számára élhető körülményeket biztosíthasson. Arra a kérdésemre tehát, hogy hogyan bírja ezt a terhet egyedül ezt válaszolta:

„Nagyon nehezen, teljesen ki vagyok merülve idegileg. Sokszor van úgy, hogy napokat meg se szólalok... Nagyon rossz nekem, hogy így van. De nem azért, hogy ő beteg, meg valami. Engem az nem is érdekel, ha meg is halna már... komolyan, nem... Hanem az, hogy a kislányomnak nem tudom megadni azt, amire tényleg szüksége van, meg amit én szeretnék neki megadni. Úgyhogy ne kérjek segítséget... Tehát én má nem vagyok lényeges, csak a kislányomnak jó legyen. Nekem mindegy... Én már magammal teljesen nem foglalkozok. Ruhát se vettem volna magamra, vagy hét éve... nekem előbb a családom, mint saját magam.” (34, takarító)

6.3.1. A nők szerepkonfliktusa

Az imént kifejtett probléma, miszerint a férfiak hiányában a nőkre hárulnak a férfi és női feladatok is, nem csak – a már említett– önértékelési problémához és elhanyagoltsághoz vezet, hanem a nők egyfajta szerepkonfliktusba kényszerüléséhez is. A szerep tulajdonképpen az a viselkedési technika, ami egy pozíció betöltéséhez szükséges. Az emberek életük során párhuzamosan több szerepet is képesek betölteni – például anyai szerep és munkavállalói szerep –, azonban van, hogy olyan szerepeket veszünk magunkra egy időben, amik egymással

ellentétesek, ilyen esetekben beszélhetünk szerepkonfliktusról, pontosabban szerepek közötti szerepkonfliktusról, aminek ugyan több típusa is létezik, ezen dolgozatban azokra nem térek ki. A mátraverebélyi cigány nők esetében ez a szerepkonfliktus meglátásom szerint, akkor lép életbe, amikor nem csak a pénzkeresést – mint hagyományos férfi szerep – hanem a családfői, illetve apai feladatokat is az asszonyok látják el a férfiak hiányában. A roma nőktől a kultúrájukban egyfajta női finomságot és anyaságot várnak el – mint szerep. Ez azonban nem fér össze azzal a szereppel, amit a családfőktől, apáktól várnak el, mint például az apai szigor, keménység, a család felügyelete, a pénzügyek kezelése. Az egyik interjúalanyom példájával szeretném szemléltetni ezt a megállapításomat. Az alany éppen a volt férjével való házasságáról mesélt nekem, amiben a fő probléma a férfi agressziója volt. Két – most már felnőtt – gyermekük van, azonban még kiskorukban elhagyta a családot az édesapa, így tehát az anyára maradt mindkét szerepkör kielégítése.

„Volt benne jó, jó időszakok is voltak, amikor mindenki a helyén volt. Apa, apa volt, anya, anya volt. Aztán mikor jöttek a gondok, akkor az anya, apa is volt, meg minden volt, csak nő nem.”
(40, gyári munkás)

Ebben az interjúrészletben egyértelmű, hogy az anyai és az apai szerepek összemosódva egy emberre hárulnak – a nőre –, ez hozza létre a szerepkonfliktust. Fontos lehet kiemelni az idézetben látható utolsó pár szó jelentését, miszerint „minden volt, csak nő nem”. Ez arra enged következtetni, hogy az önbecsülésén túl, a nőiségében is kárt okozott a fennálló helyzet. Ennek oka szintén a szerepkonfliktusra vezethető vissza, hiszen az apai – és egyéb – szerep kielégítésére való törekvése során a női szerepe szinte megszűnt.

Egy másik interjúmban egy háromgyerekes édesanya a családon belüli nemi és szülői szerepekről mesélt:

Kár ebbe belefolyni, mert gondolom tisztában van vele mindenki, ha családot vállal, hogy mi a szerepe egy anyának, meg mi a szerepe egy apának a dolgokban. Ezt lehet megfelezni is, hogy segítség legyen. De van olyan is, ahol csak az anyára számíthat a gyermeke. (50, varrónő)

Ebből az idézetből érthetővé válik, hogy az alany szerint egyrészt nagyon eltérőek lehetnek a családokon belül megosztott szerepek, amiknek van egy a társadalom által általánosan elismert rendje, arra vonatkozóan, hogy melyik szülőhöz milyen szerepek tartoznak – a dolgozatomban ezeket nevezem hagyományos értelemben vett szerepeknek. Másrészt viszont megint megmutatkozik, hogy sok esetben csak a nőkre hárulnak a terhek, a szülői feladatokon belül is. Ezért ezekben az esetekben csak az anyjára számíthat a gyermek, ezzel alátámasztva a fentebb kifejtett állításaimat.

VII. Anyaság

7.1. A gyermeknevelés

A roma nők gyermeknevelési attitűdjeit nagyban befolyásolják a hagyományok és közösségi normák. Nagy hangsúlyt fektetnek a családalapítás fontosságára és a családi összetartásra, akár több generáció együttélésével. A gyermekvállalás fontossága azonban több hátulütővel is járhat egy nő számára. Elsősorban arra gondolok, hogy gyakran elvárásként jelenik meg az életükben a feladat – például az anyós részéről – illetve az általános korai gyermekvállalás is sok nehézséget rejt magában. Lukács (2018) „Roma/cigány családok.” című tanulmányában ennek okait mutatta be. A kutatások tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a roma nők általában több gyermeket vállalnak és korábban kezdik a családalapítást – akár már 18 éves kor előtt – ellentétben nem roma társaikkal. Lukács (2018) szerint ennek hátterében nem csupán a roma kultúra áll, hanem az alacsonyabb képzettség, a munkaerőpiaci inaktivitás és a fogamzásgátlással kapcsolatos ismeretek hiánya is meghatározó szerepet játszik. Mindezeket tovább súlyosbítják a nehéz anyagi körülmények, amelyek gyakran korlátozzák a roma nők lehetőségeit és választásait a családalapítás terén (Lukács 2018).

A mátraverebélyi roma nők gyermeknevelésébe leginkább a település védőnője lát bele, aki a vele készített interjú során hosszasan mesélt arról, hogy milyen szeretetben nevelik gyermekeiket a helyiek, mégis akadnak életviteli problémák. Ezt a felvetést egy családlátogatás alkalmával tapasztalt történettel mutatta be:

„Emlékszem rá, egy csütörtöki nap mentünk ki. Patentre. Csillogott-villogott minden, élére állítva rojtok a szőnyegen. Egy hét múlva kimentem, ugyanolyan kupi volt. Nem tudja, nem érti, hogy mit akarok tőle... Ő megeteti a gyereket, ő felöltözteti a gyereket, ő megfürdeti a gyereket. Ő a maga módján ki is mos arra a gyerekre, akkor én miért kötekedek vele? Tehát az ő fogalmai szerint ő ellátja azt a gyereket, és tulajdonképpen el is látja, de nem az én mércém szerint.” (62, védőnő, nem roma)

Ebből az idézetből azt tudhatjuk meg, hogy a védőnő által megfogalmazott életviteli problémák csak a nem romák szemében tekinthetők problémásnak – például az otthoni tisztaság kérdése. Ezeket az otthoni környezetre vonatkozó kérdéseket másképp értelmezi a többségi társadalom és egy szegregátumban élő roma család. A védőnő arra mutat rá az idézetben, hogy egy családlátogatás alkalmával a többségi társadalom által tisztának, rendezettnek titulált

környezetet kell, hogy lássanak, ahhoz, hogy a gyermekvédelem alkalmasnak találja azt egy gyerek felneveléséhez. Ezek a szempontok azonban nem feltétlen egyeznek azokkal, amiket a helyi roma családok tisztának és rendezettnek találnak. Azaz más-más mérce szerint gondolkoznak. Az idézetből látható, hogy ennek mindkét fél tudtában van, hiszen a helyi cigányok ideig-óraig képesek a másik szempontjainak megfelelő körülményeket teremteni, azonban – az idézetben olvasható – egy hét leteltével visszaállnak saját rendszerükhöz a védőnő tapasztalatai alapján.

7.1.1. A gyereknevelés főbb problémái Mátraverebélyen

A mátraverebélyi roma nők gyermeknevelésében a fő problémát a gyerekek kezelhetetlensége jelenti. Ennek okai között szerepel, hogy a gyermekek számára kevés vagy egyáltalán nincsenek határok és szabályok, mivel a szülők nem kellőképpen következetesek és nem szólnak rájuk. Ezt az észrevételemet alátámasztotta a helyi védőnő is, akire az interjúk során szakértőként tekintek aki szerint:

„Valahogy olyan majomszeretettel szeretik ezeket a gyerekeket, hogy a gyerekek mindent szabad, a gyerekekre nem kell rászólni. Ilyen kis királykisasszonyom, meg olyan, mit tudom én, milyen királyom... Tehát agyon vannak ajnározva ezek a gyerekek, és akkor 4-5 éves korra nem tud szinte parancsolni a gyerekekre. Nem szab neki határokat. És a gyerekek nem jó úgy, hogy nincsenek határok.” (62, védőnő, nem roma)

Mindenek előtt szeretném hangsúlyozni, hogy a „majomszeretet” kifejezést véletlenül sem szeretném pejoratív értelemmel társítani. Ez sokkal inkább egy nagyon szeretetteljes és sokszor meggondolatlan, ragaszkodó szeretetforma, ami nem jobb és nem is rosszabb társainál. Az interjúrészlet rámutat, hogy a helyi roma szülők a saját inerciarendszerükben értelmezve a lehető legjobbat szeretnék gyermekeiknek, aminek módszerül az ajnározást választják, hogy minél inkább éreztessék szeretetüket gyermekükkel. A védőnő szemüvegén keresztül azonban kívülről láthatjuk ezt a folyamatot, aki azt állítja, hogy pontosan ezzel az ajnározással árt a legtöbbet a gyermekének a szülő, mivel így nem tanul meg szabályok között élni a gyerek. Az idézett szövegben is megjelenik az ajnározás, ami tapasztalataim alapján igencsak általános szeretetnyelv a roma szülők részéről, aminek sokszor az a tévképzet is a része, miszerint a szülők a gyermekeik barátai szeretnének lenni. Ezzel leginkább az a probléma, hogy szerepek közötti szerepkonfliktust vált ki mind a gyerekekben, mind a szülőben, – hiszen egy barát nem büntet meg és nem is ad zsebpénzt – ilyen esetekben felborul a hierarchia. Ezért a szülő a barátság fenntartásának érdekében nem fog határokat szabni a gyermek életében, ami

csakugyan nem jó – ahogy azt az interjúrészletből is megtudhatjuk. Ennek pedig az a következménye a védőnő szerint, hogy a gyermekek 4-5 éves korukra kezelhetlenné válnak, ami azért probléma, mivel ez idő tájt kerülnek merevebb intézményi környezetbe, az iskolába. Abban az esetben, hogyha iskolába kerülésükig nem tanulnak meg szabályozott környezetben, annak megfelelően viselkedni, az a későbbiekben nehézségeket szülhet tanulmányaik során. Feltételezékbe bocsátkozva felmerülhet az összefüggés a korai iskolaelhagyással is. Az említett nehézségek hátterében az állhat, hogy a többségi társadalom által alkotott szabályrendszerben nem tudnak szocializálódni az érintett gyermekek. Ezzel a határok nélküli neveléssel tehát az a legfőbb probléma, hogy a társadalom nem tudja tolerálni, hogy ezeknek a gyerekeknek mindent szabad. Ez tehát nem csak az iskolában, hanem az élet többi területén is nehézségeket eredményezhet véleményem szerint.

Szintén visszatérő jelenség volt az interjúk során, amikor a roma nők gyermekeikről beszélve egyet nem értésüket fejezték ki, tetteik vagy viselkedésükkel kapcsolatban. Ezeknek a panaszoknak a vége szinte kivétel nélkül mindig a „majd ő tudja”, „majd rájön” vagy az „úgysem tudok mit tenni” mondat volt. Az egyik interjúalanyom arról mesélt, hogy gyermeke bántalmazó kapcsolatban él, és ugyan próbálja segíteni mégsem hagyja magát meggyőzni, ezért tehát anyja is lemondott a megoldás megtalálásáról:

„De én még most is mondom neki, hogy gyere haza, ha kell, én elmegyek albérletbe, lakjál itt. Ne maradjál vele... hiába beszélek neki. Mondjuk nekem is hiába beszéltek már... De, na... hát, majd ő is mire rájön, megöregszik.” (46, varrónő)

Ez a fajta ráhagyás kérdése szintén azért szülhet problémát, mivel a szülő nem szeretne beleszólni gyermeke életébe. Ez persze nem minden esetben jelent gondot, viszont fontos kiemelnem, hogy kisgyermekkel és kardinális kérdésekkel kapcsolatban is így álltak hozzá a mátraverebélyi roma édesanyák. Egy édesanya az óvodáskorú gyermekeiről mesélt nekem:

„Mind a kettő egy külön egyéniség. Erőszakos, akaratos mind a kettő. De már most nagyon, rettentően önfejtők. Majd kialakulnak és nem tudom...” (23, háztartásbeli)

Ugyan, ebben az idézett részletben nem említi szó szerint, mondanivalója mégis arra enged következtetni, hogy ő elkönyvelte makacsságnak gyermekei akaratosságát és önfejűségét, amibe már most sem kíván beleavatkozni, hiszen „majd kialakulnak”. Ez a hozzáállás tehát épp úgy a ráhagyás elvét követi, mint az előző példamondatok. Ez is a fegyelmezés és a szabályok hiányát jelenti, hiszen egy gyermeknek nem lehet azt mondani, hogy „majd ő tudja”, mivel még nem tudja megítélni mire van szüksége, és nem is feladata így tenni. Legalábbis ezt vallja a többségi társadalom gyereknevelési stílusa. A roma gyermeknevelés más szempontokat helyez

előtérbe, se nem szigorúbb se nem elnézőbb, pusztán más értékrendre épül. Ennek a két különálló szabályrendszernek – roma és nem roma – keveredése összezavarhatja a gyermekeket. Ilyen például az iskola, ahol a többségi társadalom szabályainak kell megfelelnie egy olyan gyereknek, aki azt megelőzően csak a roma társadalom szabályaival találkozott, ezért azokkal tud azonosulni és könnyedén együtt élni. Tehát minden, ami a megszokott keretrendszeren kívül esik, nehézségeket hordozhat magában. Ezekben a ráhagyó nevelési mintázatokban észrevehető az ismétlődés, miszerint azok a szülők, akikre gyerekkorukban ráhagyták a döntéseket, így fognak tenni saját gyermekeikkel kapcsolatban is. Ezt a feltételezésemet egy fiatal anyuka példájával szeretném szemléltetni, aki 16 évesen hagyta ott az iskolát, mivel várandós lett első gyermekével. Azt a kérdést tettem fel neki, hogy akkor mit szölk a szülei ahhoz, hogy otthagyja az iskolát?

„Semmit... Nem mondták, hogy na, most te pedig akkor el kell végezni.” (23, háztartásbeli)

Ezt követően megkérdeztem, mit szölk, ha az ő gyermeke szeretné otthagyni az iskolát ilyen fiatalon?

„Hát, akkor úgyse fogom tudni megállítani szerintem. Ahogy engem se tudtak, meg annyi mindenkit nem tudtak.” (23, háztartásbeli)

Ebben az interjúrészletben jól látszódik, hogy a gondolati háttér ugyan azt a ráhagyó mintát követi. Jogosan gondolhatnánk, hogy azért kezelné ő is ilyen ráhagyással gyermeke iskola elhagyását, mivel ő elégedett élete alakulásával és nem bánta meg döntését. Azonban az interjú következő részében hozzátette:

„Már most így visszagondolva egy érettségi azért jó lenne.” (23, háztartásbeli)

Majd kiemelte, hogy szeretné, ha gyermekei tovább tanulnának nála. Az eddig elemzett három idézet, ugyanattól az anyától származik, a következőkben pedig ugyanennek az eseménynek a másik oldalát mutatom be, hogy a már idézett alany édesanyja hogyan vélekedett lánya iskolaelhagyásáról:

„Azt mondta, hogy anyám, ne akarjál már lebeszélni róla. Mondom, jó, csináljad...És itt nem az volt a baj, hogy ő összeköltözött a barátjával, hanem hogy terhes lett. Mert elvégezhette volna nyugodtan az iskolát a párja mellett is...Úgyhogy nem örülök neki, mert most neki nehezebb lesz majd úgy, mint most nekem is nehéz, hogy fel tudjak zárkózni. Csak ő mindig azt mondta, hogy „jaj, anyám, te is megvoltál. Én is megleszek.” Hát mondom ne belőlem indulj má ki. Az én szenvedésemből indulsz ki... Úgyhogy nem örültem neki, hogy abbahagyta, mert neki nem lett volna muszáj. Az a gyerek várhatott volna még. Nyugodtan várhatott volna még.” (40, gyári munkás)

Ebből tehát arra következtetek, hogy ez a ráhagyó mintázat annak fényében is ismétlődik, hogy tisztában vannak a negatív következményeivel – saját tapasztalatuk alapján –, mégsem szeretnék megakadályozni. Ezen a ponton válik a ráhagyás, beletörődéssé. Az eddig kifejtett visszatérő iskolaelhagyás mintázata, a legtöbb interjúmban visszaköszönt, tehát korántsem mondható a bemutatott példa egyedi esetnek. Egy másik beszélgetésben egészen más szempontok nem tették lehetővé az alanyom tanulmányait:

„Hát, a nyolc általánosban én nem tanultam idegen nyelvet. Itt nem volt kötelező. Úgymond nagyon drága volt a tankönyv, és négyünknek nem bírták megvenni. És akkor úgy döntöttek, hogy egyikünknek se veszik meg, hanem hiába jó tanuló voltam, de felzárkóztatóra jártam ez miatt, mert nem volt idegen nyelv. És én elkezdtem az iskolát úgymond, de nem tudtam szakközépbe menni, mert nem volt idegen nyelv.” (34, kiségitő)

Ebben az interjúrészletben a beletörődés egy másik formáját ismerhetjük meg, amit anyagi okok befolyásoltak. Ebből az anyagi megfontoltságból azonban négy gyermek életét határozták meg a szülők.

Már említettem, hogy a roma kultúrában jellemző a ragaszkodás, és nagy hangsúlyt fektetnek a családi összetartásra. Ez azonban azt is eredményezheti, hogy a gyermekek számára nincs leválás a szülőről, és ennek szélsőséges valósága nehézségeket szülhet a gyerek önálló érvényesülésében. Ezt a sajátos roma jelenséget emelte ki számomra az egyik alanyom, aki szerint:

„Mi soha nem válunk el a szülőktől. Soha, de soha, de soha. Majd, ha meghalnak a szülők, akkor válnak le itt a gyerekek. Itt lehetsz akár hány éves, ha van még szülőd, akkor rajta is maradsz.” (46, varrónő)

Ez a minta, az életük több komponensében is visszaköszön. Az első leválás közeli élmény az óvoda, ami mindenki számára elérhető Mátraverebélyen. Az óvoda ugyan biztosítja, a gyermekek napközbeni felügyeletét, mégis több anyuka is arra hivatkozott, hogy nem tud munkát vállalni, mivel délben el kell hozniuk a gyereket az oviból. Először meglepett a rövid ott töltött idő, majd hamar észrevettem a háttérben futó érzelmi szálát, miszerint ezek az édesanyák olyannyira nem szeretnék, hogy leváljanak róluk gyermekeik, hogy még az óvodába sem szívesen engedik őket. Ezt a jelenséget két interjúrészlettel szeretném bemutatni:

I.

„K: Csak délig tart az óvoda?

V: Ő fél egyig van ott, mert nem alszik ott.

K: Hogyhogy?

V: Mert eleve nem alszik napközben. Azt minek szenvedjen ott?” (34, takarító)

II.

„K: Délben vége van az óvodának?

V: Hát háromig van, de ő csak délig.

K: Hogyhogy?

V: Mert nem akarom őt ott hagyni olyan sokáig.” (23, háztartásbeli)

Meglátásom szerint, ez a ragaszkodás sokkal inkább elégíti ki az anyák igényeit, mintsem a gyerekéét. Továbbá úgy gondolom, hogy a fentebb már említett intézményhez szoktatásuk nehézségeit sem könnyítik meg azzal, hogy már az első intézményből kivonják őket.

7.1.2. A kettős mérce

A kettős mérce, másnéven double standard, lényege, hogy bizonyos csoportokat vagy embereket, megkülönböztetnek, vagy másképp kezelnek, a hozzájuk hasonlókhöz képest. Erre a jelenségre mind a tudományban, mind pedig a közéletben sok példát találhatunk, azonban ebben a dolgozatban az egyik fő szegmensére térek ki, ami a nemek közötti kettős mérce, jelen helyzetben a mátraverebélyi roma nők gyermeknevelésének tükrében. A helyi cigány közösségben gyakran megfigyelhető, hogy más tanításokat és elveket alkalmaznak a fiúk és lányok nevelése során. A lányokhoz fűzött elvárások jelentősen eltérhetnek a fiúkhoz képest, gyakran már kiskortól kezdve magasabb és több elvárást támasztanak a lányaikhoz. Ez a jelenség a kultúrához, hagyományokhoz és szerepekhez kötődik, és hozzájárulhat a nemek közötti egyenlőtlenségek fenntartásához vagy megerősítéséhez. Ez a beidegződés abszolút ösztönös az anyák részéről, mivel ők is pontosan ezt tapasztalták gyermekkorukban, ezt az is alátámasztja, hogy beszélgetéseink során nem tudták megfogalmazni ennek a kettősmércének az okát. Egy mátraverebélyi roma édesanya így mutatta be számomra a különbségeket:

„V: Mondok egy példát. Ha a kisfiam csúnyán beszél, vagy verekedik, akkor na fiú. Fiú, az ilyen lány ne legyen olyan vad.

K: Miért?

V: Mert ő kislány. Legyen inkább aranyos meg kedves... Sok mindent megengedek a fiúnak, amit a lánynak nem.” (23, háztartásbeli)

Ahogy az interjúrészletből is látszik, a helyi roma édesanyák, tisztában vannak vele, hogy különbséget tesznek fiaik, és lányaik között, mégsem tudják ennek okát megfogalmazni. Ennek hátterében véleményem szerint, az állhat, hogy a nemekhez – és gyerekeikhez – tulajdonságokat és viselkedési normákat társítanak. Ezen gondolat mentén tovább haladva, úgy vélem a fiú

gyerekekkel sokkal elnézőbbek, mivel kultúrájukból adódóan a férfiak az élet minden területén több mindent engedhetnek meg maguknak. Ezzel szemben a lányokhoz a közösségen belül általánosan elfogadott „lányos” tulajdonságokat szeretnék társítani – ilyen például az idézetben olvasható „aranyos meg kedves”. Egy másik interjúm során, egy édesanyát arról kérdeztem, hogy van-e valami, amit kifejezetten a lányának szeretne továbbadni?

„Szeretném, ha nagyon megtanulna főzni velem... ezt nagyon szeretném, hogyha korán elkezdené. Meg hát próbálom tanítani, táncolni is, de annyira fiús, hogy még a kislányos ruhákat is alig veszi föl... Neki például egyetlen egy babája nincsen. Nincsen neki babája. És csak mindenhol a puskák kellene neki, kocsik, meg ilyenek. Ruhában is mindig a kék, zöld.”
(32, takarító)

Ebben az idézetben, jól látható, hogy az anyuka a hagyományos társadalmi szokásokhoz hűen kislányához „lányos” készségeket, játékokat, sőt még színeket is társítana. Azonban gyermeke jobban érdeklődik a társadalom által „fiúsnak” titulált játékok, színek és elfoglaltságok iránt. Ez a fennálló helyzet az édesanyát érezhetően frusztráltta, és arra engedte következtetni, hogy valami nincsen rendben gyermekével. Mindennek egyedüli alapja a kettős mérce, miszerint – például – egy lánynak tudnia kell főzni, míg egy fiú eldöntheti, hogy beletartozik-e a főzés az érdeklődési körébe. Ez alapján tehát a lánynak egy kötelező készség, míg a fiúnak csupán opcionális erény, ilyen esetekben abszolút beszélhetünk kettősmércéről.

7.2. Anyák és lányaik

Dolgozatom színesítésének érdekében szerettem volna egy specifikusabb szemszögből is megvizsgálni a mátraverebélyi roma nőket. Ennek fényében az interjúkészítések során célzottan kerestem fel 3 anya – lánya párost, akiket meginterjúvolhattam a kapcsolatukról és saját életükről is. Továbbá szeretném kiemelni, hogy mivel minden alanyom beszélt a saját szüleiről, és gyermekeiről is – ha vannak –, ezért a következő eredményeimet nem kizárólag a három konkrét párra értem, sokkal inkább átfogóan szeretnék beszélni a mátraverebélyi roma anyákról és lányaikról a következőkben. A háromból két anyával és lányaikkal külön – külön beszélgettem, egy esetben pedig mindketten egyszerre voltak jelen és adtak közösen interjút. Ezen beszélgetések alatt is tartottam magam az életút interjúk laza formaiságához, ezért őket is arra kértem, hogy szépen fokozatosan az egész életükön keresztül érjünk, egészen a gyermekkortól napjainkig. Közben kitérve arra is, hogy ők milyennek látják egymást – anyjukat, vagy lányukat – mit tanultak egymástól és milyen példát láttak ők maguk, továbbá arra is kitértem, hogy – lányaik – mit kívánnak továbbadni gyermekeiknek mindebből.

Mindhárom anya – lánya párossal készített interjúm során visszatérő elem volt sorseseeményeik bemutatása, amik után rögtön konstatáltam, hogy azonos eseményeket élnek át anyák és lányaik. A szociológia azokat a kiemelt jelentőségű eseményeket nevezi sorseseeménynek, amelyek bekövetkeztével, az addig megszokott rend, visszafordíthatatlanul felborul és már soha többé nem lesz ugyan olyan az élet, mint azelőtt. A fogalomhoz Tengelyi László neve fűződik, aki két meghatározó könyvében¹⁶ járta körül a sorseseemények témakörét. Az ilyen események ugyan visszafordíthatatlanul formálják a helyi nők életét és minden feltétel adott ahhoz, hogy én, mint kutató, saját eszköztáram és normarendszereim kereteiből tekintve, sorseseeményként definiáljam őket, mégis úgy gondolom, hogy nem nevezhetem ezeket valójában sorseseeményeknek. Ennek legfőbb oka az, hogy míg a sorseseemény váratlanul felkavarja az élet rendjét, addig ebben a helyzetben ezek az események nem kimondottan váratlanok, sokkal inkább szokásszerűek és ismétlődőek. Ezért úgy gondolom, hogy Pierre Bourdieu (1987) habitus¹⁷ kifejezése sokkal inkább találó lenne¹⁸. Bourdieu szerint az egyének hasonló társadalmi kontextusból eredő homogén viselkedése egy közös habitusnak köszönhető. Az egyéni habitus nem az egyéni személyiség kifejezése, hanem társadalmi viszonyok által meghatározott. Bourdieu a habitust „állandó és átvihető diszpozíciók rendszereként” írja le, amely az egyén teljes megjelenését, döntéshozatali, gondolkodási és viselkedési formáit strukturálja. Bourdieu szerint a habitus nem más, mint „az előző nemzedékek beépített kulturális tőkéje”. A továbbiakban azonban mégis sorseseeményként hivatkozom ezekre a nagy változással járó, de nem váratlan eseményekre, a könnyebb követhetőség érdekében.

Korábban már kifejtettem, megállapításomat, miszerint a ráhagyó nevelési módszert azok követik, akikre gyermekként saját szülei is ráhagyták a döntéseket, ez továbbra is fontos pontja az anya – lánya viszonyok vizsgálatának. A kisgyermekkorot elhagyva többségük életében megjelent az első – általam annak tekintett – sorseseemény, az iskola elhagyása. Ez a legtöbb esetben közvetlen a tanköteles kor – 16 év – után következett be. Ezt azért fontos ebben a kontextusban is kiemelni, mivel rendszerint az anyák, azt állították, hogy szeretnék, hogyha a gyermekük nem követné a példájukat és tovább tanulna. Erre a jelenségre mutatok be egy példát az alábbiakban:

¹⁶ Az első könyv címe: „*A bűn mint sorseseemény*” (1992). A másik pedig az „*Élettörténet és sorseseemény*” című könyv (1998).

¹⁷ Forrás: Pierre Bourdieu „*A finom különbségek. A társadalmi megítélés hatalmának kritikája.*” (1987), <https://www.hyperkulturell.de/habitus-23/> letöltés ideje: 2024.06.27.

¹⁸ A sorseseemény és a habitus fogalma a roma nők életét vizsgálva külön kutatás tárgyát képezheti, mivel ezek az események lehetnek szokások és váratlan történések egyaránt.

„V: Lehet, hogy jobb lett volna, hogyha leteszem a szakmámat is.

K: Miben segített volna?

V: Hát lehet, hogy olyan sok mindenben nem tudott volna segíteni... valaki lehet szakmabeli is, ha nem felel meg, akkor ő is ugyanúgy kerülhet olyan helyzetbe, mint egy betanított segédmunkás, mert nem felelt meg, mert nem tudta a feladatát véghez vinni. Úgyhogy megbánni megbántam, hogy nem tanultam, de a gyermekeimet arra ösztönzőm, hogy tanuljanak és szerezzenek szakmát.” (50, varrónő)

Az idézett szövegből az látható, hogy egyrészt a helyi roma nők sokszor nincsenek meggyőződve arról, hogy az oktatás valóban segítené őket az életben – mivel véleményem szerint erre kevés példát láttak. Másrészt viszont azt tapasztalják, hogy könnyebb lenne boldogulni valamilyen végzettséggel, ezért gyermekeiknek is ezt javasolják. Azonban ezen a ponton ér körbe a kör, amiben a szülő iskolaelhagyását, a gyermek is követi, hiszen ő sincs meggyőződve az oktatás valódi hasznáról. Interjúimból viszont kiderül, hogy felnőttfejjel visszagondolva, mégis könnyebbnek látják az iskolázottak útját – például a munkaerőpiacon.

Azonban szeretném hangsúlyozni, hogy nem csak negatív mintákat követnek lányaik az oktatással kapcsolatban sem. Ugyanis az egyik anya – lánya párosból az édesanya diplomás, az ő lánya pedig a vele készült interjúban kiemelte, hogy mindenképpen anyja példáját szeretné követni a tanulással kapcsolatban, mivel jelenleg gimnazista, ennek eredményeit sajnos még nem tudom bemutatni, mindenesetre fontosnak tartom a pozitív mintákat is megemlíteni. Alanyom azt is hozzátette, hogy részese egy roma tehetségprogramnak, ami az ösztöndíj és egyéb támogatások mellett a gimnáziumon és az egyetemen is végig kíséri diákjait.

A következő „öröklődő” sorseseeményként, a korai gyermekvállalást és házasságot emelném ki, amelyek gyakran együtt járnak és ugyan azok igazak rá, mint az iskolaelhagyás kérdésére. A korai házasságot szinte minden alanyom átélte, és tapasztalataim alapján a legtöbben nyomatékosították megbánásukat. Ezt egy édesanyával folytatott interjú részletén keresztül szeretném szemléltetni, ahol a fiatalon – 15 évesen - kötött házasságáról kérdeztem.

„V: Nagyon bánom. És akkor még a lényege, hogy a mai napig is vele vagyok, de már nem akarok...Meg még más férfi sem volt az életemben.

K: És miért nem válsz el?

V: Hát mert nagyon nehéz megszabadulni tőle.” (46, varrónő)

A bemutatott házasságban az egyik legnagyobb probléma a férj szerhasználata, illetve az a családi helyzet, amit a drogproblémák okoztak. A példa fő mondanivalója azonban az, hogy a házasság elhamarkodott döntése, egész életükre kihatott – mint sorseseemény. Továbbá úgy gondolom, ha a szülő így tett, valószínűbbnek tartom, hogy a gyerek is követni fogja példáját.

És ennek ellenkezője is igaz, ha a szülő nem tette, valószínűbb, hogy a gyerek sem fogja. Véleményem szerint ezek az ismétlődő minták a gyereknevelésig vezethetők vissza, ahol is kiderül, hogy mindezek mögött a tanult tehetetlenség áll. Ami pedig nem más, mint a szocializáció során kialakuló beletörődés, ez azt jelenti, hogy az egyén vagy közösség passzívan fogadja el az eseményeket, úgy érezve, hogy nincs kontrolljuk a helyzet felett, és cselekedeteik nem befolyásolják az eredményt. Ez a passzivitás az élet több szegmensére is jellemző a mátraverebélyi cigány nők életében, a gyermekneveléstől kezdve, a társas kapcsolatokon át, egészen az aktuális problémák kezeléséig. Ezek az események, pedig mind kihatnak lányaik életére is, még akkor is, ha felnőttfejjel már másképp gondolnak fiatalkori döntéseikre és bíztatják lányaikat ezek elkerülésére.

7.2.1. Generációs különbségek

A generációkról pusztán nagy vonalakban szeretnék említést tenni ebben a dolgozatban, ugyanis erre a témára vonatkozóan nem voltak előre eltervezett kérdéseim, sőt mi több nem is kívántam ezzel érdemben foglalkozni. Azonban feldolgozó munkám során érdemesnek véltem említést tenni a mátraverebélyi roma nők életének erről a szegmenséről is. Az egyszerűség kedvéért három csoportba osztottam a kutatott mintámat: idősek, középkorúak és fiatalok. Dolgozatom ezen egységében ennek a három csoportnak fogom vizsgálni a roma kultúrához fűződő viszonyát a női szerepkörök értelmében.

Az idős roma nők életében a hagyományok tisztelete kiemelt fontossággal bír, ezeknek megőrzése és továbbadása központi szerepet tölt be közösségükben és identitásukban is. Amennyiben valaki nem tartja tiszteletben ezeket a hagyományokat, az szégyenérzetet vált ki belőlük. A szégyenérzet az egyik legerősebb érzelem a roma kultúrában, visszatérő félelem volt alanyaik körében is, hogy valakinek szégyenkeznie kell majd miattuk. Ezt egy interjúrészlettel szeretném szemléltetni, amiben egy középkorú roma nő az idősebb generációkról beszél anyja példáján keresztül:

„Annyira visszamaradtak voltak még anyámék, hogy még vigyáztak, hogy ne kerüljél még szóbeszédbe se. Tudod, hogy most te evvel voltál. Hiába nem voltál senkivel, csak barát, meg beszélgettél. Itt már az is nagy szégyen volt... Mink nem, ők szégyellték magukat, anyámék ugye, de én már nem voltam ilyen a lányommal.” (46, varrónő)

A szégyenkezés a cigány kultúrában szinte nevelő jellegű érzelem, sokszor ezzel próbálnak nyomást gyakorolni azokra, akik nem követik értékrendjüket, vagy nem a kijelölt úton haladnak életükkel. Ezáltal a hagyományok követése nemcsak egyéni döntés, hanem szociokulturális

nyomás is, amely meghatározza a roma nők viselkedését és cselekedeteit.

A középkorú roma nők gyakran válogatnak és szelektálnak a hagyományok közül, ami megmutatkozik a saját életükben történő változásokra való törekvésben. Számos interjú során kiderült, hogy bár kívánták módosítani szülői mintáikat, a hagyományok ereje végül erősebbnek bizonyult. Ennek következtében sokan hasonló életmódot folytatnak, mint szüleik. Ez elégedetlenséget vált ki belőlük, mégsem tudják pontosan megfogalmazni azt a pontot, ahol változtatni tudtak volna életük irányán.

A fiatal roma nők már megkérdőjelezik a hagyományok létjogosultságát. A velük készített interjúim során többen kiemelték, hogy ők már nem olyanok, mint az "öregek". Számukra a hagyomány már nem jelentős tényező, azonban az én tapasztalataim alapján, ugyan nem tudatosan, de valójában – a többség – mégis a hagyományok szerint él – ahogy ezt már a VI. fejezetben kifejtettem. Ez arra enged következtetni, hogy bár az értékrendjükben látszólag eltávolodnak a hagyományoktól, a mindennapi életben mégis hatással vannak rájuk. Életük ezen pontján azonban még semmi sem dőlt el, és továbbra is úgy vélem, hogy leginkább a szülői minta meghatározó döntéseik meghozatalában. Továbbá tehát úgy gondolom, hogy egy generációnak elegendő változtatnia ahhoz, hogy az utána következő az ő példája alapján változzon. Ennek bemutatására a legfiatalabb interjúalanyomtól mutatok be egy interjúrészletet, amiben erősen megjelenik, az ő hagyományoktól eltérő gondolkodása. Az idézett részletben az öccsével való kapcsolatáról mesélt nekem:

„Ugye anya azt akarná, hogy én kiszolgáljam, de én nem fogom, mert nekem az az ízém, hogy van keze, így csinálja meg magának. Mert hogy náluk, a fiúkat kiszolgálják... Szerintem ez nem jó. Mert ők is ugyanolyanok, mint mi... Szerintem úgy, hogy a fiúk kivételesebbek számukra. Számomra nem.” (17, tanuló)

Ahogy az idézetben is olvasható, a fiatal alany már másképp gondolkodik a hagyományt illető kérdésekben, mint édesanyja. Ez azért érdekes, mivel édesanyjával készített interjúmból megtudhattam, hogy már ő is nagyban eltért a roma hagyományoktól, például azzal, hogy diplomát szerzett, amit családtagjai feleslegesnek véltek, és élete során többször is megkapta az ez esetben negatív jelzést, miszerint „olyan akar lenni, mint egy férfi”. Az interjúrészletből láthatjuk, hogy az édesanya elindította a változás folyamatát, azonban ez még nem terjed ki az élet minden területére – például a férfiak kiszolgálására. Lánya mintatörése viszont már ezekre a hagyományokra is értendő, ezzel egy új mintát teremtve a következő generációk számára.

VIII. Összegzés

Dolgozatom zárásaként, összegzem – a fentebb már kifejtett – kutatásom legfontosabb eredményeit, a fő kérdéseim mentén. Az első kutatási kérdésem arra vonatkozott, hogy a mátraverebélyi roma nők milyen szerepköröket látnak el, továbbá arra, hogy kapnak-e segítséget ezen szerepek teljesítéséhez? Eredményeimből az derült ki, hogy a helyi roma nők egyrészt eleget tesznek a hagyományos cigány női szerepeknek – ide értendő az anyaság is, ami önmagában is nagy feladat –, másrészt viszont rájuk hárulnak a hagyományos értelemben vett cigány férfi szerepek egy része is – mint például pénzkeresés és pénzbeosztás, apaság. Ennek legfőbb oka az, hogy a férfiak nincsenek jelen – minőségi szerepvállalással – a helyi roma családok életében – ennek különböző okait dolgozatom 5.2.1. pontjában részletesen kifejtettem. A következő kutatási kérdésem az ott élő cigány nők szerepkonfliktusának felmerülésére irányult, aminek realitását eredményeim be is igazolták. Úgy vélem, hogy a mátraverebélyi roma nők életében szerepek közötti szerepkonfliktus alakult ki. Aminek oka, szintén a férfiak hiányára vezethető vissza, ugyanis a nélkülözésük ideje alatt, a nőknek olyan férfi-apai szerepeket kell betölteniük, amelyek nem összeegyeztethetők a saját anyai-női szerepükkel. A következő kutatási kérdésem a tanult tehetetlenségre vonatkozik. Ami véleményem szerint a mátraverebélyi roma nők jelenlegi élethelyzetének kialakulásában fontos tényező volt – ahogyan ezt dolgozatom 7.2. pontjában bemutattam. Alkérdeéseim közé pedig az anya-lánya viszonyok vizsgálata tartozik. Ebben a témakörben legfontosabb eredményem a tanult minta öröklésének-ismétlődésének rendszere volt. Aminek lényege, hogy anyák és lányaik gyakran azonos „sorseseményeket” élnek át, azonos körülmények között, ezzel ismételve a szülői mintát. Kutatásom 3 anya-lánya párosra terjedt ki célzottan, továbbá az egyéni interjúk során is bepillantást nyerhettem a generációs különbözőségekre és hasonlóságokra az alanyok elmondásai alapján, ennek azonban megvan a maga egyoldalúsága. Kutatási eredményeim végén kitértem a – már csak utólag a feldolgozó munka során megfigyelt – generációs különbségek és a hagyomány kapcsolatának bemutatására, ahol külön vizsgálom a hagyományokat létfontosságúnak tartó időseket, a hagyományokból szelektáló, de mégis hozzájuk ragaszkodó középkorúakat, és a fiatalokat, akik megkérdőjelezzik a hagyományok létjogosultságát.

Továbbá szeretném összevetni az általam tapasztaltakat a szakirodalommal a roma nők és családok életéről. Az első szakirodalmi gondolat a nők alárendeltsége/elnyomása. Tapasztalataim alapján valóban beszélhetünk a nők alárendeltségéről, de ehhez figyelembe kell

venni, hogy milyen kontextusban vizsgáljuk a kérdést. Véleményem szerint a nők neveltetéséből következik, hogy alárendelik magukat, ha jelen van a férjük/élettársuk – azonban fentebb már kifejtettem, hogy gyakran nincs jelen. Továbbá úgy vélem, hogy a gyermekekhez képest is alá rendelik saját magukat, sőt erre a felállásra nevelik őket. Viszont figyelembe kell azt is venni, hogy ez az alárendeltség csak férjeik és gyermekeik mellett van jelen. Valójában viszont a nők irányítják a családot, ellátják a férfi és női szerepeket is, és egyértelműen ők a helyi roma közösség mozgatórugói, ebben a kontextusban tehát közel sem beszélhetünk elnyomásról – hiszen tulajdonképpen nincs is kinek elnyomni őket – legalábbis amíg csak a mátraverebélyi cigány közösségben vizsgáljuk a kérdést. Ezért fogalmaztam meg azt a kérdést a dolgozatom címében, hogy „hol vannak a férfiak?”

Továbbá a szakirodalom gyakran említi, a roma hagyományokat és az azt követő sztereotíp cigány nőket. Gondolok ezalatt például a színes ruhákra, kártyából jóslásra, táncolásra, lányszöktetésre, keménykezű férfiakra és még sorolhatnám a hétköznapi és csoportspecifikus hagyományokat egyaránt. Kutatásom során a számomra egyik leginkább meglepő jelenség az volt, amikor felismertem, hogy a helyiek nem ismerik saját hagyományaikat, szokásaikat. Az első néhány interjú során több kérdést is feltettem ezekkel kapcsolatban, és szinte kivétel nélkül kérdéssel feleltek: „Mire gondolsz?”. Én, mint első komolyabb terepmunkáját végző kutató természetesen egyből zavarba jöttem és elkezdtem példákat sorolni – abszolút szakmaiatlanul. Azonban ezeket is mind elutasították, és hozzátették, hogy ők bizony már nem követnek semmiféle hagyományt, nincsenek szokásaik. Az életút interjúknak köszönhetően, végig haladva teljes élettörténetükön azonban világossá vált számomra, hogy tulajdonképpen követik a hagyományokat és megvannak saját szokásaik is, de ezeket a cselekvéseket azonban nem tudják összekötni a hagyományok fogalmával, mivel azokra ők maguk is sztereotipikusan tekintenek, ezért azt a látszatot is kívánják kelteni, hogy nincs jelen a hagyomány az életükben. Továbbá a szakirodalmak kiemelik a roma nők életét körülölelő szigorú szabályrendszert, aminek betartását kezdetben apjuk, majd anyósuk és férjük felügyeli. Tapasztalataim alapján valóban nagyon erős szabályrendszer van jelen a nők életében, egészen kiskoruktól kezdve, amit a férfiak hiányában a nők felügyelnek, ezzel tehát egymást is felügyelik. Az anyós szerepe az én tapasztalataim szerint is kiemelkedően fontos, és leginkább ők figyelik a szabályok betartását.

A szakirodalom által bemutatott kép és a tapasztalataim leginkább a hagyományos férfi szerepvállalásban térnek el egymástól, ennek egyértelmű oka pedig a – már sokszor emlegetett – férfiak hiánya, aminek következménye az, hogy a nők vállalják át a férfi szerepeket is. További különbség a válások tilalma, tapasztalataim alapján nem tiltott terület a házasság

megszakítása, de természetesen nem is törekednek rá – ahogy a többségi társadalom tagjai sem. Zárásként szeretném kiemelni, hogy az eddig elhangzottak, mind a saját kutatásomból származó tapasztalásokra és eredményekre épülnek, nem kívánom általánosítani a mátraverebélyi roma nőket és családokat. Továbbá szeretném megemlíteni a kutatás lehetséges folytatásának lehetőségeit. Véleményem szerint, érdemes lenne tovább kutatni a mátraverebélyi cigány nők helyzetét, nagyobb fókuszot helyezve társas kapcsolataikra és/vagy a különböző generációk egymáshoz fűződő viszonyára. Továbbá a roma női szerepköröknél maradva érdemes lenne, más szegregációkban élő cigány nők szerepköreit kutatni, leginkább olyan szegregátumokban, ahol szintén jelen van a Felzárkózó települések program. Bízom benne, hogy a jövőben lesz lehetőségem arra, hogy én magam folytassam a kutatást az imént kifejtett témakörökben, és arra, hogy eredményeimet a társadalom szélesebb rétegéhez is eljuttassam.

Bibliográfia

Ádám Szilvia & Rosta Andrea (2010) Nemi szerepek. In Rosta Gergely & Tomka Miklós (szerk.), *Mit értékelnek a magyarok?... Az Európai Értékrend Vizsgálata 2008. évi magyar eredményei*. Budapest, Ocipe Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia, 81-113.

Bakó Boglárka (2017). *Tisztamunka : A látható cigányok*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 132-142. (letöltés ideje: 2024.02.21.)

https://www.eltereader.hu/media/2017/03/Bako_B_TisztaMunka_READER.pdf

Bourdieu, Pierre (1987) *A finom különbségek. A társadalmi megítélés hatalmának kritikája*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

Bögre Zsuzsaanna (2003). Élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban. *Szociológiai Szemle* (1), 155-168. (letöltés ideje: 2024.04.10.)

https://szociologia.hu/dynamic/szemle_elem_feltoltes_71.pdf

Bögre Zsuzsanna (2024). *Élettörténeti társadalomkutatás*. Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó Kft., 13-20.

Bottlik Zsolt (2012). Cigányok (romák) Európában. *A földgömb* (6), 10-11. (letöltés ideje: 2024.03.14.)

https://evfm.elte.hu/media/f7/2e/7336b55d7652dda17f7bcee1853f9f6fea2d775fee13d517cc697d14fb3e/evfm_2012_5b_ciganyok_eu.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR1nMBrfMfmkNfbL6D2rMhswFfNdT-RUVi_k9ehS3KzcmgFSorwx9RKcv0s_aem_AQw7FJPrcuL5McR9hiQgAA2GkK5rvwg9UpN8tF6egjAM9t8gM9l7G9I3W-JjQ56_PtfeSZhbEpzOOQKfGsFThVC

Csatári Flóra Dóra (2022). Interaktív térképre tették a magyar nyomortelepek egészségügyi helyzetét. *hvg.hu*. (letöltés ideje: 2024.03.18.)

https://hvg.hu/itthon/20221121_MTA_konferencia_A_magyarorszag_i_szegregatumokban_elok_egeszsege_es_egeszsegugyi_helyzete_Debreceni_Egyetem_interaktiv_terkep?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR08GX7XBEjrFDsbgcEfniKq2putwnlX1nrPIMN_A6y280YXdS0Gnx8mD

[gQ_aem_AQwItJsWjc-6PK38whYtaKMJVLqWwn8Tnri9LLHWK7mOIJ-FIL_5b8WRREmOSZhAeyEe6viwtE5aX-P1yz0hskp](#)

Demsa Andrea (2015). Cigány nők kettős elnyomása Magyarországon a hétköznapiakban. *Acta Sana* 10(2), 21-29. (letöltés ideje: 2024.02.07.)

https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/actasana/article/view/18482/18272?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR39qnMLqPT5ZNNFWQw1dKFlnP-W0q3pf2ppCFJ04Gcgra39x03NMZfF08_aem_AQwjQOePfdV_75yVo3QhN53-7Gj3gP-pd3Klr-pyHqcVAO4jpPcyS8MNNQaL_BjCgAilPhE2-cswOjUMwXRWyu3w

Huszár Ágnes (2015). A hiány helye: a roma nők. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat* 5(2), 21–37. (letöltés ideje: 2024.02.07.)

https://epa.oszk.hu/03400/03462/00011/pdf/EPA03462_tarsadalmi_2015_02_021-037.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR1wVHZGykdm4JxIsHd0vc2zY0PeZOyfrAenHzYZGbiKlqhlSG33rpa6f8E_aem_AQxMS8uw_3yNXGmbIW_Cz-PmFQKDxrlrPuW25zEWseNMXiXcRUY3w9Hftlw5oiAhIBjoovYu6J9Sac5QhN8gNmSc

Judith Okely (1996). Cigány nők. *Cigányfűró* 3(1), 4-7. (letöltés ideje: 2024.02.07.)

https://epa.oszk.hu/03100/03123/00011/pdf/EPA03123_ciganyfuro_1996_1_004-007.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR0f0kmleyEULS0_QifawxCyf2RsQGhmvTdZ7kO1DYY-rXla_yMkU3Jzsc_aem_AQzN0tBa3PM1vWmMv_2MetwPrBHN7OwI1TTaQxf-ilJlrlaqQWqCadLyjwTwnJ-xIF1cHezDec3xU9pshTReKYRq

Lukács J. Ágnes (2018). Roma/cigány családok. In Dr. Feith Helga (szerk.), *Társadalom, család, egészség... Családtudományi alapismeretek*. Budapest, Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar, 75-80.

Lydaki Anna (2006). Cigány nők. In Prónai Csaba (szerk.), *Cigány világok Európában*. Budapest, Nyitott Könyv Kiadó, 209–222. (2024.03.15.)

https://kisebbsegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/intezetikiadvanyok/cigany_vilagok_europaban.pdf

Messing Vera & Molnár Emília (2011). Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély* (1), 53-80. (letöltés ideje: 2023.04.03.)

https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/78904/2011_1_03messingmolnar.pdf?sequence=1

Pénzes János, Tátrai Patrik & Pásztor István Zoltán (2018). A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*. (letöltés ideje: 2024.03.14.)

https://www.ksh.hu/statszemle_archive/terstat/2018/2018_01/ts580101.pdf

Rácz Attila (2014). Szegregáció a fejekben. A statisztikai és a mentális társadalmi és térbeli elkülönülés vizsgálata Szegeden. *Központi Statisztikai Hivatal Műhelytanulmányok* (4), 27-42. (letöltés ideje: 2024.03.17.)

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/muhelytanulmanyok4.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR2th-__NNIZCmVEab6BsRpo5ZFjB8-E56p1xBmxE9EZkPE3AmFm15w3I9EA_aem_AQyt1Pz44AYA2DAqfmMSdVOtuFt_eoeEWj9wCDIsbnUTzoKdD98zUvKSv8bos8LffBWyyliNEU3M5mq1TWse4nqf

Rozgonyi-Horváth Ádám (2019). *A térbeliség és a lokalitás szerepe a periférikus területeken élő hátrányos helyzetűek munkahelymegtartó képességében*. Doktori (PhD) értekezés. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Gazdaság-és Társadalomföldrajz Tanszék, 17. (letöltés ideje: 2024.03.21.)

<http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10262/19/Rozgonyi-Horvath%20Adam%20-%20disszertacio.pdf>

Tengelyi László (1992). *A bűn, mint sorseselemény*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

Tengelyi László (1998). *Élettörténet és sorseselemény*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

Interjúvázlat

1, Származás + gyerekkor

- Mesélj a gyerekkorodról! Hol/mikor születted / nőttél fel? Milyen gyerek voltál?
- Mesélj a családról! Kikkel éltél egy háztartásban? Kik jelentik számodra a szűk családot? Milyen a kapcsolatod a szüleiddel? Van testvéred? Vele milyen a kapcsolatod?
- Milyen volt egy átlagos hétköznapi nappalok?
- Milyen volt óvodába járni?
- Hova jártál iskolába? Hogyan jellemeznéd az iskolás éveidet és miért?
- Mivel töltötted akkoriban a szabadidődet?
- Voltak barátaid? Ők milyenek voltak?
- Hogyan emlékszel vissza az akkori világnézetedre?
- Mennyire voltak szigorúak a szüleid?
- Mik voltak azok az elvárások / szabályok feléd, amik meghatározóak voltak?
- Hogyan képzelted el gyerekként a jövődet?
- Mik voltak események a gyerekkorodból, amiket fontosnak tartasz?
- Kik voltak ebben az időszakban olyan személyek, akikre felnéztél? Miért?
- Milyen volt akkor a település? És az emberek?
- Mit jelentett számodra a roma kultúra?

2, Kamaszkor

- Hogyan emlékszel vissza a kamaszkorodra? milyennek jellemeznéd magad?
- Milyen volt az általános iskola? Meddig jártál oda?
- Milyen volt a szereped az osztályközösségben?
- Hogy jellemeznéd a barátaidat? Őket hol ismerted meg?
- Jártál középiskolába? Hova? Milyen volt? Miben volt más, mint az általános?
- Milyen kamasz voltál?
- Milyen volt a szerelmi életed?
- Mit csináltál a szabadidődben?
- Változott valamiben a családi környezet?
- Milyen volt a kapcsolatod a szüleiddel?
- Milyen szerepet játszott az életedben a család?
- Hol éltetek? Hogyan, éltetek?
- Milyen jövőkép volt előtved kamaszként? Mik voltak a céljaid?
- Mik voltak a legfontosabb események az akkori éned számára?

- Kik voltak azok a személyek körülötted, akik nagyban meghatározták az akkori gondolkodásodat?
- Mit jelentett neked a roma kultúra? Mit tudtál róla?

3, Fiatal felnőttkor

- Mikortól tekinted lezártnak a kamaszkorod?
- Milyen változások követték ezt a korszakot?
- Mikor költöztél el otthonról?
- Milyen céljaid voltak?
- Mik voltak az első munkatapasztalataid?
- Mi volt a hobbid? Jártál szórakozni?
- Hogyan változott a baráti köröd?
- Hogyan viszonyultál a szerelemhez?
- Milyen volt a családot? Mit jelentett neked?
- Hogyan éltél ekkor?
- Kik voltak a legfontosabb személyek akkoriban, akik meghatározták a gondolkodásodat?
- Mik voltak azok az események, amik meghatározóak voltak számodra?
- Mit jelent számodra a roma kultúra? Mit tudtál róla?
- Mikor ismerted meg a férjedet? Hogyan? Ő milyen? Milyen volt az esküvő? Ő mit dolgozott?
- Mikor vállaltatok gyereket? Terveztétek? A szüleitek mit szoltak?

4, A témában

- Mit jelent számodra a roma kultúra?
- Mi a legfontosabb számodra a kultúrában?
- Milyen hagyományokat tudnál kiemelni?
- Milyen hagyományok vannak egy nőre nézve? Mit tanított neked erről az édesanyád, nagymamád?
- Hogyan kell egy nőnek viselkednie?
- Gyermekként ezt hogyan élted meg? És felnőttként?
- Milyen feladatai vannak egy roma nőnek? Egy férfinak?
- Mik az elvárások egy roma nő felé? Te tudsz ezekkel azonosulni?
- Mik az elvárások egy roma férfi felé? Neked ez fontos?
- Mit tanítasz erről a lányodnak? És a fiadnak? Miben más egy roma lány, mint egy fiú?
- Vannak hagyományaitok a családotban?
- Milyen most a település hangulata? Szeretsz itt élni?

5, jelenkor + jövő

- Mit tartasz a legfontosabbnak a jelenlegi életedben?
- Hogyan telnek jelenleg a mindennapjaid?

- Hogyan jellemeznéd magad?
- Milyen a kapcsolatod a családdal jelenleg?
- Mivel töltöd a szabadidőd általában?
- Mik a legfontosabb szabályok és elvárások, amik vonatkoznak rád a mindennapjaidban?
- Mivel foglalkozol most?
- Milyen szerepeket látsz el?
- Milyen most a barátiköröd? Hogyan változott?
- Mik a legfontosabb események a napjaidban?
- A gyermekkori álmokhoz képest milyen most az életed? Változtatnál valahol? Hol?
- Mit tanácsolnál egy fiatal roma nőnek?
- Te kaptál valamilyen tanácsot?
- Mit tanítasz a gyerekeidnek?
- Mit jelent számodra a roma kultúra most?
- Milyen életet képzeltél a gyerekeidnek? Milyen lett? Miért?
- Hova tart jelenleg az életed? Mik a céljaid? Hol képzeled el magad 5 év múlva?
- Milyen életet képzeltél el magadnak gyerekként? Milyen lett? Ha lehetne változtatnál valahol? Hol? Miért lett ilyen?
- Boldog vagy jelenleg? Mitől lennél az?
- Van még valami, amiről szívesen beszélnél?